

Arkisia kohtaamisia ja ihmisoikeustaisteluita

Kertomuksia turvapaikanhakijoiden parissa tehtävästä vapaaehtoistyöstä

Jonna Lappalainen

Maisterintutkielma

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Marraskuu 2024

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Jonna Lappalainen	
Työn nimi Arkisia kohtaamisia ja ihmisoikeustaisteluista - Kertomuksia turvapaikanhakijoiden parissa tehtävästä vapaaehtoistyöstä	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Pro gradu -tutkielma
Aika 11/2024	Sivumäärä 56 sivua + 1 liite
Ohjaaja Satu Ranta-Tyrkkö	
Tiivistelmä <p>Tässä Pro gradu -tutkielmassa tarkastelen, millainen toimintakenttä vapaaehtoistyö turvapaikkaa hakevien ihmisten parissa on ja millainen käsitys vapaaehtoistyöntekijöillä on suomalaisesta yhteiskunnasta. Tutkimuksen tarkoituksena on syventyä vuosien 2015–2016 tapahtumiin vapaaehtoisten näkökulmasta ja kuvata kokonaisvaltaisesti vapaaehtoistyön toimintakenttää turvapaikkaa hakevien ihmisten parissa. Tavoitteena on tuoda esiin kentän monimuotoisuutta ja kuvata sitä, millaisia käsityksiä vapaaehtoisilla on suomalaisesta yhteiskunnasta ja miten käsitykset ovat vapaaehtoistyön myötä mahdollisesti muuttuneet.</p> <p>Tutkimuksen aineisto koostuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran muistitietokeruuseen lähetetyistä 28 kirjoituksesta, joissa vapaaehtoistyöntekijät kertovat kokemuksistaan ja työstään turvapaikanhakijoiden parissa. Kirjoituksissa käsitellään muun muassa vapaaehtoisten motiiveja, tehtäviä sekä heidän näkemyksiään viranomaisista ja suomalaisesta yhteiskunnasta. Analyysissä hyödynnän narratiivista analyysiä ja esitän tulokset neljänä tyyppitarinana.</p> <p>Tutkimuksen tulokset osoittavat, että vapaaehtoistyö on paitsi konkreettista arjen apua, myös viranomaistoiminnan täydentämistä ja paikkaamista, henkilökohtaista kasvua ja aktiivista toimintaa ihmisoikeuksien puolesta. Tutkimus haastaa traditionaalisen käsityksen vapaaehtoistyöstä yksinkertaistettuna tuki- ja neuvontatyöksi ja esittää, kuinka vapaaehtoistyö turvapaikanhakijoiden parissa voi toimia kansalaisaktiivismin, yhteiskunnallisen muutoksen ja yksilöllisen kasvun mahdollistajana.</p>	
Asiasanat: Vapaaehtoistyö, turvapaikanhakija, maahanmuutto, vastaanottokeskus, kotoutuminen	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Informanttien syntymävuosi ja sukupuolijakauma	18
TAULUKKO 2	Tarinatyytit	24

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO.....	1
2 VAPAAEHTOISTYÖN TUTKIMINEN	3
2.1 Vapaaehtoistyön määrittely.....	3
2.2 Ketkä tekevät vapaaehtoistyötä?.....	5
2.3 Vapaaehtoistyön yhteiskunnalliset reunaehdot	6
3 MAAHANMUUTON TOIMINTAKENTTÄ	10
3.1 Käsitteitä	10
3.2 Kansainvälisen suojelun tilannekatsaus	11
3.3 Työskentely turvapaikkaa hakevien ihmisten parissa.....	12
4. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	14
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	14
4.2 Tutkimuksen lähtökohdat.....	15
4.3 Aineisto	17
4.4 Aineiston analyysi.....	19
4.5 Eettiset kysymykset.....	22
5 TYYPPITARINAT VAPAAEHTOISTYÖN KENTÄLTÄ	24
5.1 Viranomaisten kritisointia ja paikkailua	25
5.2 Henkilökohtaista kasvua	31
5.3 Arjen apua ja kohtaamisia.....	36
5.4 Taistelua ihmisoikeuksien puolesta.....	39
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	44
7 POHDINTA	50
LÄHTEET	53

1 JOHDANTO

Vapaaehtoistyö määritellään perinteisesti voittoa tavoittelemattomaksi yhteistä hyvää palvelevaksi toiminnaksi. Vapaaehtoistyön on yleensä ajateltu olevan altruistista auttamistyötä, jonka keinoin pyritään edistämään toisten hyvinvointia ja yhteisön etua. Samalla sen ajatellaan tuottavan myös tekijälleen hyvinvointia ja tyydytystä. (Güntert, Wehner & Mieg 2022, 1-2; Rochester, Payne & Howlett 2010, 10-11.) Järjestöissä tehdään valtava määrä vapaaehtoistyötä eri yhteiskunnan osa-alueilla aina ympäristönsuojelusta urheiluun. Vapaaehtoistyö onkin mittava yhteiskunnallinen ilmiö, jota tehdään joka puolella maailmaa. Vapaaehtoistyöllä on paitsi taloudellinen myös valtava inhimillinen potentiaali yhteiskunnalle, sillä sen avulla voidaan pyrkiä lisäämään yhteisöllisyyttä ja sosiaalista pääomaa sekä edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja toisaalta myös täydentää julkisen sektorin tarjoamia palveluita.

Tässä tutkielmassa tarkastelen turvapaikkaa hakevien ihmisten parissa vapaaehtoistyötä tehneiden ihmisten tarinoita vapaaehtoistyöstä. Olen kiinnostunut siitä, millainen kuva vapaaehtoistyön kentästä vapaaehtoisten kirjoittamien tarinoiden kautta piirtyy ja millainen käsitys vapaaehtoisilla on suomalaisesta yhteiskunnasta ja miten käsitys on mahdollisesti muuttunut vapaaehtoistyön myötä. Tutkimus on luonteeltaan narratiivinen ja aineisto koostuu 28:sta vapaaehtoisten kirjoittamasta tekstistä.

Suomalainen sosiaalipolitiikka on viimeisten vuosikymmenten aikana muuttanut suuntaansa ja 1960-luvun hyvinvointivaltion rakennusvaiheesta on tultu pitkä matka laman jälkeiseen palveluiden supistamiseen, markkinoistumisen ja uusliberalistisen talouspolitiikan aikakaudelle (Hiilamo ym. 2012, 14; Kröger 2014, 36). Uusliberalismin ihanteena on yhteiskunta, jossa kaupalliset toimijat ja yksilöt perheyhteisöissään ovat keskeisiä toimijoita. Jos apua tarvitsevan perhe ei kykene tai halua auttaa, apua tarjotaan hyväntekeväisyyden avulla. Hyväntekeväisyyden toteuttamiseen ja käytännön auttamistyön tekemiseen taas tarvitaan vapaaehtoisia. (Koskiahho 2001, 26.)

Suomessa tehdään vapaaehtoistyötä Euroopan keskitasoa enemmän. Vajaa 30 % suomalaisista tekee vapaaehtoistyötä säännöllisesti, kuten kerran viikossa tai kerran kuukaudessa. Sen lisäksi noin 20 % suomalaisista osallistuu vapaaehtoistyöhön silloin tällöin. (Eurofound 2012.) Kansalaisareenan, Kirkkohallituksen ja Opintokeskus Siviksen tilaamassa vapaaehtoistyön selvityksessä lähes puolet (47 %) 1094 osallistujasta oli tehnyt vapaaehtoistyötä kuluneen vuoden aikana. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on, että heistä vain 2 % oli osallistunut vapaaehtoistoimintaan pakolaisten tai maahanmuuttajien parissa. (Rahkonen 2021.) Maahan muuttaneiden parissa tehtävä vapaaehtoistyö jää siis marginaaliin kaikkea vapaaehtoistyötä tarkastellessa. Siksi onkin mielenkiintoista suunnata katseet nimenomaan heihin: keitä he ovat, millaisella kentällä he toimivat ja mitä he ajattelevat yhteiskunnasta?

Julkisen sektorin pienentyminen voi asettaa vapaaehtoistyöntekijät suureen vastuuseen hyvinvoinnin turvaamisessa ja sitoa heidät liiaksi jopa välttämättömien sosiaalipalveluiden tarjoajiksi. Tässä tutkimuksessa syvennytään tarkastelemaan, millainen kenttä vapaaehtoistyö turvapaikkaa hakevien ihmisten parissa on ja millainen kuva suomalaisesta yhteiskunnasta piirtyy turvapaikanhakijoiden kanssa työskenteleville vapaaehtoisille. Kiinnostavaa on myös se, muuttuuko vapaaehtoisten näkemys yhteiskunnasta sen jälkeen, kun he ovat aloittaneet turvapaikanhakijoiden auttamisen.

Vapaaehtoiset ovat näköalapaikalla yhteiskuntaan ja sen rakenteisiin auttaessaan turvapaikanhakijoita monenlaisissa tilanteissa, joissa kielitaidon puute ja uuden kotimaan käytäntöjen tuntemattomuus vaikeuttavat yhteiskunnassa toimimista. Turvapaikanhakijoiden kanssa työskentelevien vapaaehtoisten tutkiminen on tärkeää, sillä se voi paljastaa palveluihin liittyviä puutteita sekä rakenteisiin liittyvää epätasa-arvoista kohtelua ja syrjintää. Tällainen tieto on tärkeää, jos halutaan rakentaa yhteiskuntaa, joka kohtelee kaikki jäseniään oikeudenmukaisesti ja yhdenvertaisesti.

2 VAPAAEHTOISTYÖN TUTKIMINEN

2.1 Vapaaehtoistyön määrittely

Vapaaehtoistyö voidaan parhaiten määritellä vapaaksi, voittoa tavoittelemattomaksi toiminnaksi, joka yleensä palvelee yleistä hyvää. Vapaaehtoisuuden aspekti on olennainen ja erottaa sen muista työn muodoista. Näiden lisäksi vapaaehtoistyö on tekijöilleen usein mielekästä ja merkityksellistä toimintaa, mikä ohjaakin kysymään sen taustalla olevia motiiveja ja tarkastelemaan sitä, mitä vapaaehtoistyöstä voidaan oppia. Vapaaehtoistyöstä puhuttaessa puhutaan aina epäsuorasti myös siitä kansallisesta järjestelmästä, jossa vapaaehtoistyötä tehdään ja jonka kanssa sen on oltava yhteensopivaa. (Güntert, Wehner & Mieg 2022, 1-2.)

Vapaaehtoistyö kietoutuu tiiviisti vapaaehtoistoiminnan, kolmannen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan käsitteisiin. Vapaaehtoistyö painottaa yksilön toimintaa, mutta se liittyy yleensä laajempaan organisoituun toimintaan. Ilman tätä aspektia olisi kysymyksessä vain tavanomainen arkipäivään kuuluva, esimerkiksi naapurin tai läheisen, auttaminen. Sosiaalisen vapaaehtoistyön voidaan ajatella tähtäävän samantapaisiin tavoitteisiin kuin sosiaalipolitiikankin, mutta se ulottuu laajemmalle alueelle kuin sosiaalityö: vapaa-aikaan, koulutukseen, asumiseen, ympäristöön ja työelämään. (Koskiahho 2001, 16.)

Vapaaehtoistyön vastakohtana voidaan hahmottaa valtion ja muiden julkisten viranomaisten toiminta. Kolmannella sektorilla tarkoitetaan yhdistysten ja järjestöjen toimintaa, joissa myös tehdään vapaaehtoistoimintaa tai -työtä. Kansalaisyhteiskunta on syntynyt vastakohtaiseksi käsitteeksi julkisen ja taloudellisen toiminnan edellyttämälle yhteiskunnalliselle toiminnalle. Se kokoaa vapaaehtoistoiminnan, kolmannen sektorin ja omaehtoisen poliittisen toiminnan yhteen ollen kollektiivinen alue, jossa yksilöt toimivat epävirallisesti mutta usein tavoitteellisesti. (Koskiahho 2001, 16-17.)

Tutkimuksellista näkökulmasta tarkasteltuna Rochester ym. (2010) erittelevät kiinnostavan kolmen eri näkökulman jaottelun vapaaehtoistyöstä. Vallitsevan paradigman mukaisen näkemyksen vapaaehtoistyöhön, kansalaisyhteiskunnan paradigman sekä vapaa-ajan aktiviteetin paradigman. Vallitseva näkemys vapaaehtoistyöstä keskittyy pääasiassa vapaaehtoistyön altruistiseen motivaatioon, eli sen tavoitteeseen tuottaa sosiaalista hyvinvointia. Vallitsevan paradigman mukainen vapaaehtoistyö on perinteisesti huolenpitoa, tukea tai neuvontaa ja suunnattu erityisesti lapsille, vanhuksille, vammaisille ja sairaille sekä taloudellisesti tai sosiaalisesti heikossa asemassa oleville. Vapaaehtoistyötä tehdään yleensä kolmannen sektorin järjestöissä, joita johtavat ammattilaiset, mutta myös muissa julkisissa laitoksissa, kuten sairaaloissa tai kouluissa. Vapaaehtoistyöntekijät nähdään ennen kaikkea lisäresurssina ja heidät rekrytoidaan, koulutetaan ja perehdytetään ammattimaisesti. (Rochester ym. 2010, 10–11.)

Vallitsevan paradigman mukainen näkemys vapaaehtoistyöstä tutkimuksessa voi johtaa valitettavan suppeaan käsitykseen vapaaehtoistyöstä (Rochester ym. 2010, 10–11). Kansalaisyhteiskunnan paradigmasta käsin vapaaehtoisuutta määrittelee horisontaalinen yhteiskunnan ruohojuuritaso toiminta, jossa vapaaehtoinen ei ole ensisijaisesti palkaton lisäresurssi vaan aktiivinen yhteisön jäsen, jonka rooli muotoutuu kentän tarpeiden mukaan. Kun vapaaehtoistyötä tarkastellaan vapaa-ajan aktiviteetin paradigman näkökulmasta, näyttäytyy vapaaehtoistyö ennen kaikkea vapaa-ajan viettotapana, mutta joka on tietyllä tavalla vastuullisempaa ja tavoitteellisempaa toimintaa kuin tavanomainen vapaa-ajan viettäminen. Vapaaehtoisten motivaationa on usein henkilökohtaisten taitojen kehittäminen, joita tavanomaisessa virallisessa työelämässä voi olla hankala vahvistaa. Vapaaehtoistyö tarjoaa tilaisuuden ilmaista persoonallisuutta ja saada sisäistä tyydytystä. (emt, 12–14.) Tässä tutkielmassa en sitoudu tiettyyn tutkimukselliseen näkökulmaan vapaaehtoistyöstä, koska tarkoituksena on ennemminkin kuvata sitä koko kirjoa, mikä vapaaehtoistyön kentästä turvapaikanhakijoiden parissa on nähtävissä.

2.2 Ketkä tekevät vapaaehtoistyötä?

Ihmisen tausta, sosiaaliset roolit ja sosiodemografiset taustatekijät vaikuttavat yksilön taipumukseen tai päätökseen osallistua ja tehdä vapaaehtoistyötä. Keskeinen yhteinen nimittäjä vapaaehtoistyötä tekevien välillä on, että heillä on usein yhteiskunnallisesti hyväksytty asema tai he kuuluvat yhteiskunnassa dominoivaan asemaan. (Smith & Wang 2016, 632–633.) Tarkemmin eriteltynä dominoivalla asemalla viitataan yhteiskunnassa hyvässä asemassa oleviin ihmisiin. Usein sillä tarkoitetaan keski-ikäistä, korkeakoulutettua, ammatillista arvostusta nauttivaa ja suuremman tulotason ja varallisuuden omaavaan ihmistä. Lisäksi dominoivassa asemassa olevat ihmiset ovat yleensä syntyperäisiä maansa kansalaisia, kuuluvat yleisesti hyväksytyyn uskontokuntaan tai ovat ateisteja ja kannattavat yleisesti arvostettua poliittista puoluetta. (emt, 633–634.)

Hallitsevassa asemassa olevat ihmiset osallistuvat todennäköisesti enemmän vapaaehtoistyöhön, koska he todennäköisemmin noudattavat sosiokulttuurisesti hyväksytyjä toimintatapoja kaikilla elämän osa-alueilla: palkkatyössä, perheen ja kotitalouden kentällä ja vapaa-ajan toiminnassa. Vapaa-ajan osalta sosiokulttuurisesti hyväksyttäväksi toimintatavaksi voidaan ajatella esimerkiksi juuri vapaaehtoistyöhön osallistuminen. (Smith & Wang 2016, 635.) Vapaaehtoistyötä tekevät enemmän palkkatyössä olevat ja korkeammin koulutetut kuin työttömät tai matalasti koulutetut. Tyypillistä on myös se, että vapaaehtoistyötä tehdään esimerkiksi omaan ammattiin liittyen tai muuten erikoisosaamiseen liittyen. (Güntert ym. 2022, 4–5.) Vapaaehtoistyötä tehdään enemmän vanhemmissa ikäluokissa ja se voidaankin nähdä yhdenlaisena mahdollisuutena sosiaaliseen elämään, inklusioon ja vaikuttamiseen (emt, 8).

Sosiologian klassikon Pierre Bourdieun (1984) pääomateoriaa mukaillen voidaankin ajatella, että yhteiskunnassa hallitsevassa asemassa oleville ihmisillä on sellaista sosiaalista, taloudellista ja kulttuurista pääomaa, mitä vapaaehtoistyön kentällä tarvitaan.

Hyvät sosiaaliset taidot ja kyky ylläpitää sosiaalisia suhteita vapaaehtoistyön vaatimalla tavalla, taloudellinen mahdollisuus käyttää vapaa-aikaa työn tekemiseen ilman korvausta ja sellaista tietoa, ajatuksia ja arvostuksia, jotka edesauttavat maahanmuuton parissa vapaaehtoistyöstä kiinnostumista.

Bourdieu & Wacquant (1990) määrittelevät kentän sosiaalisesti tilaksi, eräänlaiseksi toimintaympäristöksi, jossa yksilöt ja ryhmät kamppailevat keskenään eri pääomien avulla saavuttaakseen valtaa, asemaa tai arvostusta. Kenttä on itsenäinen järjestelmä, jolla on omat sääntönsä ja arvonsa. Jokaisella kentällä on omat toimintaperiaatteensa ja arvostettavat pääomansa, jotka vaikuttavat siihen, mitä resursseja yksilöt tai ryhmät tarvitsevat kentällä menestyäkseen. Kenttä toimii siis omalakisesti ja sen rakenne muotoutuu jatkuvasti kilpailun myötä, kun toimijat yrittävät ylläpitää tai parantaa omaa asemaansa. (emt, 97–98.) Bourdieulaisittain käsitteellistettynä vapaaehtoistyö näyttäytyy kenttänä, jossa on omanlaisensa sääntönsä ja arvonsa, ja jonka kulttuuriset ja sosiaaliset rakenteet suosivat tietynlaisia toimintatapoja.

2.3 Vapaaehtoistyön yhteiskunnalliset reunaehdot

Vapaaehtoistyötä ei tehdä tyhjiössä, vaan aina osana jotain laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Jotta voidaan ymmärtää olosuhteita, joissa vapaaehtoistyötä tehdään, on hetkeksi suunnattava katseet suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan. Suomalaisessa sosiaalipolitiikassa tapahtui 1960–1970 -luvuilla laajempi rakenteellinen muutos, jossa lähiyhteisön merkitys ihmisten elämässä heikkeni ja jonka takia monet sosiaaliset tehtävät siirtyivät lähiyhteisöltä valtion hoidettaviksi. Sosiaaliturvapolitiikkaan omaksuttiin palvelun ja universalismin periaate ja palveluita pyrittiin takaamaan kaikille tarvitseville. (Hiilamo ym. 2012, 14; Toikko 2014, 162.) Nopean kasvun jälkeen, 1990-luvun talouslaman myötä julkista taloutta tasapainotettiin leikkaamalla menoja ja kiristämällä työn verotusta (Hiilamo ym. 2012, 14; Kröger 2014, 36). Laman myötä sosiaali- ja terveyspalvelut menettivät valtiollista suojeluaan, sillä niiden valtionosuus pieneni huomattavasti, eikä se

ole tähän päivään mennessäkään palautunut ennalleen. (Hiilamo ym. 2012, 19 & Kröger 2014, 36–37). 1990-luvulla sosiaalipalveluiden tuotantorakennetta pyrittiin monipuolistamaan ja kuntia pyrittiin ohjaamaan ostamaan palveluita yhdistyksiltä ja yrityksiltä (Toikko 2014, 163).

1990-luvun puolivälistä sosiaalipolitiikka on saanut muutosvoimansa uusliberalistisesta talouspolitiikasta, jonka myötä sosiaaliturvaan on enenevässä määrin kohdistettu erilaisia rajoitteita ja aktivointivaatimuksia. (Toikko 2014, 164–165). Puhuttiin sosiaalipolitiikan suunnasta kohti welfare mixiä, jossa yksityisten ja järjestöjen tuottamien hyvinvointipalveluiden määrä ja valikoima kasvaa (Riihinen 2011, 135). 2000-luvulla sosiaalipolitiikassa alettiin kiinnittää huomiota eriarvoisuuden kasvamiseen ja nykypäivänä voidaan sanoa eriarvoisuuden kasvamisen olevan kiistatonta (Riihinen 2011, 140–142).

Hyvinvointivaltiota on siis viime vuosikymmeninä rajoitettu voimakkaasti ja sosiaalipolitiikkaa on leimannut siirtyminen universalismista tarveharkintaan ja markkinoistumiseen. Tämän myötä kolmannen sektorin, hyväntekeväisyyden ja vapaaehtoisuuden roolit palveluiden tuottajana ja mahdollistajana ovat kasvaneet. Yhdysvalloissa Georgian osavaltiossa tehdyssä pitkittäistutkimuksessa Mikhail Ivonchik (2019) testasi kirjallisuudessa usein esitettyä väitettä siitä, että vapaaehtoisten osallistuminen julkisten palvelujen tuottamiseen voi tuottaa merkittäviä kustannussäästöjä. Tutkimuksen päätulos osoittaa, että vapaaehtoishjelmat voivat merkittävästi vaikuttaa julkisten menojen tasoon pitkällä aikavälillä. Alkuvaiheessa vapaaehtoiset voivat nostaa hallinnollisia kustannuksia, mutta kun heidät on koulutettu, he voivat vähentää palkatun henkilöstön tarvetta, mistä syntyy säästöjä. Vapaaehtoiset voivat auttaa tarjoamaan samantasoisia palveluja vähemmällä palkatulla henkilöstöllä ja siten pienemmällä menoilla. Tutkimuksessa painotettiin vapaaehtoisten pysyvyyteen panostamisen olevan tärkeää, sillä vapaaehtoisten vaihtuvuuden myötä vapaaehtoistoiminnan todelliset hyödyt voivat jäädä toteutumatta. (Ivonchik 2019, 699–701.)

Soveltavan tilastotieteen dosentti Jukka Hoffrén (2023) on selvittänyt vapaaehtoistyön merkitystä Suomessa ja esittää, että vapaaehtoistyön taloudellinen arvo on vuosittain lähes 3,2 miljardia euroa eli 1,3 % BKT:n arvosta. Itsensä toteuttaminen on yhä tärkeämpi syy osallistua vapaaehtoistoimintaan. Monet kokevat hyvinvointinsa lisääntyvän ja saavat tyydytystä kokemuksista, joissa he voivat käyttää osaamistaan, tuntea itsensä tarpeellisiksi ja vahvistaa omaa identiteettiään. (emt.)

Millaisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa vapaaehtoistyöntekijät sitten nykyaikana toimivat? Ensinnäkin väestö ikääntyy suurien ikäluokkien vanhetessa samalla kun nuoremmat ikäluokat eivät saa niin paljon lapsia kuin aiemmin. Osittain myös tämän takia kotitaloudet pienenevät. Työn tekeminen on muuttanut muotoaan, ihmiset kouluttautuvat pitempään, työolosuhteet ovat joustavampia erilaisten osa-aikaisuuksien ja etätöiden suosion kasvaessa. Ihmiset ovat vaurastuneet, mutta vauraus ei ole jakautunut tasaisesti, minkä seurauksena eriarvoisuus on kasvanut. Yhteisöllisyys on muuttanut muotoaan ja vaikka kaupungeissa asutaan tiiviisti, yhä useampi kokee sosiaalista yksinäisyyttä. Sosiaalista elämää tapahtuu yhä enenevässä määrin myös verkkovälitteisesti. Uskonnon merkitys on pienentynyt ja maailma on sekularisoitunut. Yksi merkittävä piirre yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen muutoksessa on kasvava luottamuksen puute ja etäännyminen perinteisestä poliittisesta järjestelmästä. Vaikka kiinnostus perinteiseen poliittisten puolueiden toimintaan on vähentynyt, yhden asian puolesta kampanjoiminen ja toimiminen on lisääntynyt. (Rochester ym. 2010, 66–79.) Vaikka Rochester ja kumppanit kirjoittavat Yhdistyneiden kuningaskuntien kontekstissa, sopii tämä olosuhdekatsaus hyvin myös suomalaiseen yhteiskuntaan.

Edellä kuvatun erittelyn pohjalta Rochester ym. (2010) nostavat esiin yhteiskunnan muutoksista kumpuavia haasteita vapaaehtoistoiminnalle. Ensimmäinen näistä on tarve käsitellä jatkuvaa köyhyyttä muuten vauraassa yhteiskunnassa. Toinen haaste liittyy poliittisen prosessin elvyttämiseen: voiko vapaaehtoistoiminta tarjota keinon yhdistää yksittäisten asioiden ajamisen aihiot perinteisempiin hallituksen ja politiikan rakenteisiin

niin sanotun demokratiavajeen ratkaisemiseksi? Kolmas kysymys koskee sitä, millainen rooli vapaaehtoistoiminnalla voi olla yhteiskunnallisen yhteenkuuluvuuden vahvistamisessa yleisesti ottaen sekä uskonnollisten ja kulttuuristen erojen hajottamien yhteisöjen yhteen kokoamisessa? (emt, 81–82.)

Nina Eliasoph (2013, 43) tarkastelee vapaaehtoistyön ja kansalaisaktiivisuuden poliittisia ulottuvuuksia. Vapaaehtoistyötä ja poliittista aktivismia kutsutaan kansalaisaktiivisuudeksi, mutta ne eivät suinkaan ole sama asia. Ne paitsi sekoittuvat toisiinsa mutta myös eroavat toisistaan. Eliasophin (2013) mukaan olisi virheellistä ajatella, että olisi olemassa sellainen neutraali, politiikasta erillään oleva todellisuus kuin vapaaehtoisuus. Hän viittaa mielikuviin, joita ihmisillä on vapaaehtoisista ja aktivisteista. Vapaaehtoisia luonnehditaan usein lämpimin ja lempein termein kun taas aktivismiin liitetään vihasuutta ja protestointia. Vapaaehtoisuus mielletään kirjan lukemiseksi esikoululaisille ja aktivismi mielletään mielenosoittamiseksi ja huutamiseksi. Todellisuudessa asioita määritellään poliittisiksi ja ei-poliittiseksi joustavasti ihmisten välisessä kanssakäymisessä. (emt.)

3 MAAHANMUUTON TOIMINTAKENTTÄ

3.1 Käsitteitä

Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisten oikeusasemaa koskevassa yleissopimuksessa (77/1968) eli tutummin Geneven pakolaissopimuksessa määritellään, että **pakolainen** on henkilö *“jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja on kykenemätön tai sellaisen pelon johdosta haluton turvautumaan sanotun maan suojaan; tai joka olematta minkään maan kansalainen oleskelee entisen pysyvän asuinmaansa ulkopuolella ja edellä mainittujen seikkojen tähden on kykenemätön tai sanotun pelon vuoksi haluton palaamaan sinne.”*

Turvapaikanhakija on maahanmuuttoviraston määritelmän mukaan henkilö, joka hakee suojelua ja oleskeluoikeutta vieraasta valtiosta Turvapaikanhakija voi saada pakolaisaseman, oleskeluluvan tai kielteisen päätöksen hakemukseensa. (Maahanmuuttovirasto, sanasto.) **Yksin tullut alaikäinen turvapaikanhakija** viittaa alle 18-vuotiaaseen lapseen, joka on tullut Suomeen hakemaan turvapaikkaa ilman huoltajiaan. Alaikäiset ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret asuvat alaikäisille tarkoitetuissa täyden ylläpidon asumisyksiköissä eli ryhmäkodeissa. **Tilapäisen suojelun hakija** viittaa yleisesti Ukrainan sotaa paenneeseen tilapäisen suojelun tarpeessa olevaan henkilöön, joka saa Euroopan Unionin neuvoston vuonna 2001 antaman direktiivin (2001/55/EY) mukaisesti tilapäistä suojelua. Direktiivin (2001/55/EY) tarkoituksena on tarjota tilapäistä suojelua suurten pakolaisvirtojen tapauksessa, kuten konfliktien tai yleisten levottomuuksien aiheuttamissa hätätilanteissa. Turvapaikanhakijat ja tilapäisen suojelun saajat asuvat **vastaanottokeskuksissa**, joihin kansainvälistä suojelua hakevat ja tilapäistä suojelua saavat majoitetaan ja jotka järjestävät heidän vastaanottopalvelunsa (Maahanmuuttovirasto, sanasto).

Kiintiöpakolainen on Yhdistyneiden kansankuntien pakolaisjärjestö UNHCR:n pakolaiseksi määrittelemä henkilö, joka ei muuta vastaanottokeskukseen vaan suoraan kuntaan omaan asuntoon. Suomessa eduskunta päättää vuosittain valtion talousarvion hyväksymisen yhteydessä, kuinka monta kiintiöpakolaista Suomi sitoutuu ottamaan. Vuosina 2001–2019 Suomi otti 750 henkilöä vuodessa, 2020 määrä oli 850 henkilöä, vuonna 2021 1050, vuonna 2022 1500, vuonna 2023 1050 ja kuluvan vuoden 2024 osalta pakolaiskiintiö on 500 henkilöä. (Maahanmuuttovirasto, kiintiöpakolaiset.)

3.2 Kansainvälisen suojelun tilannekatsaus

Vuonna 2023 kansainvälistä suojelua Suomesta haki 23 457 ihmistä. Vuonna 2022 hakemuksia jätettiin 53 129 kappaletta. Vuosien 2022–2023 lukuja nostaa ukrainalaisten tilapäisen suojelun hakemukset. Vuonna 2015, josta maahanmuuton yhteydessä puhutaan usein “pakolaiskriisinä” tai “pakolaisaaltona” Suomessa jätettiin 32 477 kansainvälisen suojelun hakemusta. Se on mittava määrä, kun huomioidaan, että viiden vuoden tarkastelujaksolla vuosien 2016–2021 aikana hakemuksia jätettiin 25 546 kappaletta yhteensä. Turvapaikkahakemuksia tarkasteltaessa, jättäen tilapäisen suojelun hakijat tarkastelun ulkopuolelle, jätettiin vuonna 2022 5827 ja vuonna 2023 4773 hakemusta, eli keskiarvollisesti ei merkittävästi enempää kuin vuosien 2016–2021 aikana. (Kansainvälinen suojelu, Maahanmuuttoviraston tilastot 15.12.2023.) Kun puhutaan vapaaehtoistyöstä turvapaikanhakijoiden parissa, on kysymyksessä mittava määrä ihmisiä. Turvapaikanhakijat ovat maahan muuttaneista kuitenkin vain yksi pieni ryhmä ja vapaaehtoistyötä maahan muuttaneiden parissa voi tehdä myös esimerkiksi oleskeluluvan saaneiden tai opiskelu- tai työluvalla muuttaneiden parissa.

Koko EU-aluetta tarkastellessa voidaan todeta, että turvapaikkahakemusten määrä on kasvanut elokuusta 2022 lähtien. Erityisesti ilman huoltajaa turvapaikkaa hakevien alaikäisten määrä on ollut kasvussa, myös Suomessa. Hakemusmäärä on koko EU aluetta tarkastellessa korkeimmillaan sitten vuoden 2016. Syyskuussa 2023 EU-alueella jätettiin

yhteensä yli 100 000 ensimmäistä turvapaikkahakemusta. Vuoden 2023 aikana turvapaikkahakemuksia on jätetty eniten Saksassa, Ranskassa, Espanjassa, Italiassa ja Itävallassa. Kansainvälistä suojelua ovat hakeneet eniten Syyrian, Afganistanin, Venezuelan, Turkin ja Kolumbian kansalaiset. Ukrainan sodan myötä yli neljä miljoonaa ukrainalaista on hakenut tilapäistä suojelua EU-alueelta. (Kansainvälinen suojelu, Maahanmuuttoviraston tilastot 15.12.2023)

3.3 Työskentely turvapaikkaa hakevien ihmisten parissa

Lotta Kokkonen (2018) on tutkinut pakolaisten kokemuksia ja näkemyksiä sosiaalisesta tuesta viranomaiskohtaamisissa ja -suhteissa. Nämä suhteet ovat merkittäviä, sillä viranomaiset ovat Suomessa ensimmäisenä vastaanottamassa turvapaikanhakijoita, joiden kontaktit valtaväestöön rajoittuvat usein viranomaisiin ja ne voivat toimia eräänlaisena peilinä tai ikkunana uuteen ympäristöön sopeuduttaessa (emt, 99–100.) Viranomaiset ja vastaanottokeskusten työntekijät ovat siis keskeisessä roolissa erityisesti turvapaikanhakijoiden kotoutumisen alkumetreillä ja näin ollen vapaaehtoisten keskeisiä yhteistyökumppaneita ja toiminnan mahdollistajia ja toisaalta myös rajoittajia.

Kati Turtiainen (2012) on tutkinut väitöskirjassaan pakolaisten ja viranomaisten välistä luottamusta. Menneisyyden kokemuksista riippuen pakolaisilla on erilaisia suhtautumistapoja viranomaisiin. Huomionarvoista on, että pakolaiset eivät ole voineet kotimaassaan tai matkallaan luottaa moniinkaan ihmisiin. He ovat usein nähneet ystäviensä ja perheidensä joutuneen vangituksi, tapetuksi tai kidutetuksi ja he ovat voineet piileskellä poliittisten kytköksiensä takia. He eivät ole voineet luottaa maansa hallitukseen ja hallinnon viranomaisiin. He ovat voineet jopa tulla petetyiksi oman viiteryhmänsä sisällä. Myöskään pakomatalla ei ole voinut luottaa salakuljettajiin, passinvälittäjiin tai muihin henkilöihin, joita pakomatkan järjestäminen vaatii. (Turtiainen 2012, 74.)

Turtiainen (2009, 329) esittää, että erityisesti alkuvaiheen viranomaiskontakteilla on valtava merkitys luottamuksen syntymisessä. Turtiaisen (2009, 333–335) mukaan Suomessa pakolaiset kokivat pettymyksiä erityisesti tilanteissa, joissa he eivät saaneet tarvitsemaansa apua viranomaisilta. Sosiaalisen tuen saaminen on keskeisessä roolissa luottamuksen rakentumisessa: saatu ja havaittu tuki vahvistaa luottamusta, kun taas odotettu mutta saamatta jäänyt tuki heikentää sitä. Turtiaisen tutkimuksessa korostuu, kuinka suorat ja pitkäaikaiset kontaktit viranomaisiin voivat luoda kokemuksen siitä, että tulee aidosti autetuksi. (emt.)

Tiina Sotkasiira (2018) käsittelee asiantuntijuuden eri ulottuvuuksia turvapaikanhakijoiden sekä ammattilaisten ja vapaaehtoisten kohtaamisissa. Turvapaikanhakijoiden kanssa työskentelevät asiantuntijat voivat ilmentää asiantuntijuuttaan eri tavoilla: tietävinä, tulkitsevina, neutraaleina tai taistelevina asiantuntijoina. Sotkasiira (2018) tuo esiin, että vastaanottokeskuksissa, joissa valtion kontrolli on voimakkaasti läsnä, voi syntyä tilanne, jossa asiantuntijat keskittyvät enemmän sosiaalisen kontrollin ylläpitämiseen kuin eettisiin velvoitteisiin, jotka liittyvät turvapaikanhakijoiden muukalaisuuteen paikantuvaan asemaan. Tämä saattaa johtaa siihen, että turvapaikanhakijoiden yksilölliset oikeudet ja toimijuus jäävät vähemmälle huomiolle. Tällaisessa ympäristössä taistelevan asiantuntijuuden rooli nousee merkittäväksi, sillä se pyrkii vahvistamaan turvapaikanhakijoiden toimijuutta ja tukemaan heitä kriittisen ja kollektiivisen toiminnan kautta, joka haastaa näitä valtarakenteita. (emt, 292.) Taisteleva asiantuntijuus keskittyy yhteisvoimin tapahtuvaan pyrkimykseen muuttaa maailmaa tasa-arvoisemmaksi eri toimijoiden kanssa, ja sen ydin on asiantuntijuuden kollektiivisessa rakentumisessa (emt, 302).

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia vapaaehtoistyön toimintakenttää sekä ymmärtää vapaaehtoistyöntekijöiden käsityksiä suomalaisesta yhteiskunnasta. Tutkimuksen tavoitteena on saada syvälinen ymmärrys vapaaehtoisuuden toimintakentästä. Tässä tutkimuksessa viitataan toimintakentällä niihin konkreettisiin olosuhteisiin, rakenteisiin ja käytäntöihin, joissa vapaaehtoistyö turvapaikanhakijoiden parissa tapahtuu. Se pitää sisällään vapaaehtoisten tehtävät ja vastuut, yhteistyön viranomaisten, vastaanottokeskusten ja muiden instituutioiden kanssa sekä ne yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja poliittiset rakenteet, jotka vaikuttavat vapaaehtoistyön tekemiseen.

- 1. Millainen toimintakenttä turvapaikanhakijoiden parissa tehtävä vapaaehtoistyö on?**
- 2. Millaisena suomalainen yhteiskunta näyttäytyy turvapaikanhakijoiden parissa vapaaehtoistyötä tekeville ja onko vapaaehtoisten yhteiskunnanäkemyksissä tapahtunut muutosta?**

Ensimmäinen tutkimuskysymys avaa vapaaehtoistyön toimintakenttää yleisemmällä tasolla. Pyrin selvittämään tehtävien kirjoa, mitä vapaaehtoistyöntekijät työssään tekevät sekä laajemmin sitä, millainen rooli vapaaehtoistyöntekijöillä on suhteessa viranomaisten ja vastaanottokeskusten toimintaan ja tehtäviin ja miten yhteistyö eri tahojen kanssa sujuu. Ensimmäisen kysymyksen avulla pyrin selvittämään sitä, millainen vapaaehtoistyön toimintakenttä kokonaisuudessaan, koko kirjossaan on ja erityisesti mikä sen suhde on viranomaisten ja vastaanottokeskusten toimintakenttiin. Toinen tutkimuskysymys

pureutuu siihen, mitä turvapaikanhakijoiden parissa vapaaehtoistyötä tehneiden yhteiskuntakäsityksessä on tapahtunut vapaaehtoistyöhön sukeltamisen myötä.

Tässä tutkimuksessa viranomaisilla tarkoitetaan kuntien tai valtion itse tuottamien tai ostamien palveluiden toimintapiirissä olevia henkilöitä tai työntekijöitä, kuten poliiseja, opettajia, tulkkeja tai sosiaaliviranomaisia. Tässä yhteydessä keskeisiä kontakteja ja yhteistyötahoja ovat myös maahanmuuttoviraston virkailijat ja vastaanottokeskusten työntekijät kuten sosiaalityöntekijät, sairaanhoitajat, johtajat ja ohjaajat.

4.2 Tutkimuksen lähtökohdat

Tämän tutkimuksen ontologiset lähtökohdat paikantuvat sosiaaliseen konstruktionismiin ja konstruktivismiin sekä narratiiviseen tiedon muodostamisen tapaan. Pirjo Nikander (2017, 282) kiteyttää, että konstruktionistisen käsityksen mukaan tieto ymmärretään aina sosiaalisesti muotoutuneeksi ja neuvotelluksi. Esimerkiksi yksilön sisäisiä psyykkisiä prosesseja ei voida yksinkertaisesti vain "tuottaa ulos" tutkijan analysoitavaksi ja tarkasteltavaksi. Sen sijaan kielenkäyttö nähdään aktiivisena sosiaalisena toimintana, jossa puheen kohteena olevat ilmiöt saavat muotonsa ja merkityksensä ja jossa sosiaalisesti jaettua tietoa sekä rakennetaan että ylläpidetään jatkuvasti. (Nikander 2017, 282–283.) Maailma ei tarjoa valmiita määritelmiä tai sanoja ilmiöidensä kuvaamiseen. Kuvaamistavat ovat aina osa sosiaalisia prosesseja ja vuorovaikutusta, jolloin kuvauksemme kieli ja sen rakentamat ymmärtämisen tavat kertovat siitä, mitä kulloinkin pidämme keskeisenä suhteissamme. (emt, 283.) Näin ollen kuvaus vapaaehtoistyön toimintakentästä on sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakennettu merkitys.

Sheila McNamee (2004, 37) rakentaa artikkelissaan siltaa konstruktivismiin ja konstruktionismiin välille narratiivin avulla. Narratiivi edellyttää suhteita, sillä mikään narratiivi ei synny tyhjiössä, eikä yksikään tarina ole riippumaton uskomusten, kuvien ja merkitysten sekoittumisesta. Tarinat voidaan ikään kuin nähdä ehdotuksina siitä, miten

elämää voi elää. Narratiivisesta näkökulmasta tapamme ymmärtää perustuu tarinoihin ja siihen, miten tarinat muuttuvat hahmojen, kertojien ja yleisöjen mukaan. (emt, 41–42.) Konstruktivismissa kiinnitetään huomiota ihmisten sisäisiin prosesseihin, joiden avulla yksilöt rakentavat käsitystään maailmasta ja ollaan kiinnostuneita siitä, miten ihminen luo henkilökohtaista merkitystä asioille. Keskeistä on siis se, miten ihmiset rakentavat tietoa omien kokemustensa ja ympäristönsä perusteella. (emt, 37.)

Narratiivisuus konstruktivistisena tutkimusotteena viittaa siihen, että ihmiset rakentavat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten välityksellä, eikä kaikille samanlaista todellisuutta ole, vaan ihmisten mielissään ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muovaamat tarinat todellisuudesta ovat konstruoituja. Tieto maailmasta ja ihmisen käsitys itsestään on jatkuvasti muotoutuva, rakentuva ja muuttuva kertomus. Tietoteoreettisesti tarkasteltuna konstruktivistinen käsitys edustaa relativismia eli tietämisen suhteellisuutta, jossa tieto on ajasta, paikasta ja tarkastelijan asemasta riippuvaa. (Heikkinen 2018, np.)

Kerronnallinen tutkimus viittaa siis tutkimukseen, jossa huomio kohdistetaan kertomuksiin ja kertomiseen tiedon välittäjänä ja rakentajana (Heikkinen 2018, np). Narratiivista lähestymistapaa käytettäessä tieto nähdään luonteeltaan kertomuksellisena ja että todellisuutta on mahdollista jäsentää kielen avulla. Konstruktivismi auttaa ymmärtämään, miten yksilöt rakentavat merkityksiä omista kokemuksistaan ja ajattelustaan käsin. Konstruktivismi taas auttaa hahmottamaan, kuinka vapaaehtoisten käsitykset, roolit ja yhteiskunnalliset näkemykset eivät ole yksin heidän itsensä rakentamia, vaan ne muodostuvat laajemmassa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja yhteiskunnallisissa olosuhteissa.

Jerome Brunerin (2004, 691) konstruktivistinen näkemys narratiivisuudesta korostaa, että tarinat eivät ole objektiivisia kuvauksia todellisista tapahtumista, vaan rakentuneita näkemyksiä ja kokemusten tulkintaa. Narratiivit muodostuvat ihmisten mielissä ja

heijastavat heidän omaa maailmankuvaansa, mikä tekee niistä merkityksellisiä välineitä myös oman elämän ymmärtämisessä ja jäsentämisessä. Bruner näkee elämän ja narratiivin välisen suhteen kaksisuuntaisena: narratiivi jäljittelee elämää, elämä jäljittelee narratiivia. (emt, 691–693.) Narratiiveja tutkimalla tulee siis mahdolliseksi ymmärtää syvemmin ihmisen ja yhteiskunnan välistä suhdetta.

Sheila McNamee (2004) väittää, että narratiivin käyttö mahdollistaa konstruktionismin ja konstruktivismin yhtäläisyyksien korostamisen. Sen sijaan, että väiteltäisiin konstruktivismin yksilökeskeisyydestä tai kritisoidaisiin sosiaalista konstruktionismia yksilöllisen vastuun sivuuttamisesta, voidaan näitä yhdistelemällä keskittyä merkityksenannon luomisprosessiin. Vaikka jotkut konstruktionistit ja konstruktivistit ovat eri mieltä siitä, onko merkityksenanto sosiaalista toimintaa vai yksilön sisäistä toimintaa, molemmat ovat yhtä mieltä siitä, että yhdessä tekeminen on keskeistä merkityksenannon prosessissa. Näin ollen pyrkimys dialogisuuteen näyttäytyy molemmissa teoriaperinteissä tärkeänä pyrkimyksenä. (emt, 41–42.)

Tässä tutkimuksessa vapaaehtoisten kirjoitukset rakentavat käsitystä vapaaehtoisena toimimisesta ja maailman ja yhteiskunnan tilasta. Tutkimuksen lähtökohtana on, että ihminen tarinoi jatkuvasti ja muodostaa itselleen eheää identiteettiä tarinoimisen avulla. Vapaaehtoistyöntekijä näyttäytyy aktiivisena ja merkityksiä antavana toimijana, jonka oma elämänhistoria ja eri ajoissa ja paikoissa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muodostuneet käsitykset todellisuudesta ja yhteiskunnasta ovat kielen ja tarinoiden avulla tutkittavissa.

4.3 Aineisto

Aineisto koostuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran muistitietokeruuseen lähetetyistä 28 kirjoituksesta vapaaehtoistyöstä turvapaikanhakijoiden parissa. Alkuperäiseen SKSn keräämään aineistoon kuuluu 32 tarinaa, mutta analyysivaiheessa jätin näistä 4 tarinaa pois. Vaikka tarinaksi voidaan joidenkin määrittelyjen mukaan nähdä jopa yhden lauseen

mittaiset ilmaiset, jätin tässä tutkielmassa neljä lyhyttä tarinaa pois, koska ne olivat sisällöllisesti tutkimukseni aiheen kannalta ohuita. Yhteensä tekstiä on 133 sivua. Latasin aineiston Aila aineistotietokannasta ja hävitän sen itseltäni tämän tutkielman valmistumisen jälkeen. Kirjoituskutsussa vastaajia pyydettiin kertomaan muun muassa, miksi on hakeutunut auttamaan turvapaikanhakijoita, millaista vapaaehtoistyö on ollut, ja millainen suhde kirjoittajalla on turvapaikanhakijoihin. Lisäksi kirjoituskutsussa pyydettiin kertomaan kokemuksia sekä lyhyt- että pitkäaikaisesta vapaaehtoistyöstä. Kirjoituskutsu kokonaisuudessaan löytyy tämän tutkielman liitteistä.

Muistitietokeruuseen osallistuneet kirjoittajat ilmoittivat melko hyvin sosiodemografisia taustatietojaan. Aineiston 28 vastaajasta valtaosa eli 20 oli naisia ja 5 miehiä ja kolme ei kertonut sukupuoltaan. Taulukossa 1 olen esittänyt informantit sukupuolen ja syntymävuoden perusteella. Sukupuolella on yleisesti ottaen ajateltu olevan vain vähän merkitystä vapaaehtoistyöhön hakeutumisessa (Smith & Wang 2016, 634). Aineistoa voi luonnehtia narratiiviseksi sen ollessa kirjallisesti ilmaistua kerrontaa ja monet tarinat noudattelivatkin tunnettua kertomuksen logiikkaa alkuineen, keskikohtineen ja loppuineen (ks. Heikkinen 2018).

syntymävuosi	mies	nainen	ei ilmoitettu	yhteensä
1940–1949	2	4	0	6
1950–1959	0	8	0	8
1960–1969	1	5	0	6
1970–1979	0	1	0	1
1980–1989	1	0	0	1
1990–1995	1	0	0	1
Ei ilmoitettu	0	2	3	5
Yhteensä	5	20	3	28

Taulukko 1: Informanttien syntymävuosi ja sukupuolijakauma.

Vapaaehtoisten syntymävuodet vaihtelevat 1940-luvulta 1990-luvulle, mutta kuten taulukosta 1 ilmenee, suurin osa heistä on syntynyt 1950- ja 1960-luvuilla. Valtaosa

kirjoittajista ilmoitti taustatiedoissaan tai mainitsi osana tarinaansa olevansa eläkkeellä. Läheskään kaikki eivät ilmoittaneet ammattiaan tai koulutustaan, mutta opettajat olivat aineistossa yliedustettuina. Monet heistä opettivat turvapaikanhakijoille suomen kieltä vastaanottokeskuksissa. Kirjoittajat edustavat siis melko tyypillistä tutkimuskirjallisuuden tarjoilemaa kuvaa vapaaehtoisuudesta: korkeasti kouluttautuneita naisia, jotka toimivat myös vapaaehtoistyössään omalla erikoisosaamisalueellaan.

Tarinoiden tapahtumat ja vapaaehtoisten aktiivisin toiminta sijoittuu vuosiin 2015–2016, kun Suomeen tuli ennätysmäärä turvapaikkaa hakevia ihmisiä. Osalla vastaajista oli kuitenkin kokemusta jo pidemmältä ajalta, mutta nämä kokemukset olivat aineistossa hyvin pienessä osassa.

4.4 Aineiston analyysi

Narratiivisen aineiston käsittely tulisi aloittaa avoimella lukemisella, minkä jälkeen tarinoista etsitään tarkempia vivahteita ja yleissävyn murtumia. Vasta tämän jälkeen on syytä siirtyä analyyttisempään lukutapaan. (Hänninen 2018, np.) Donald E. Polkinghorne (1995, 5–6; 13–15) tekee eron narratiivisen analyysin ja narratiivien analyysin välillä. Narratiivien analyysissä keskitytään aineiston kategorisointiin ja tyypittelyyn, kun taas narratiivisessa analyysissä huomio kiinnitetään tarinan juoneen ja rakenteeseen. Narratiivinen analyysi ei niinkään luokittele aineistoa, vaan järjestelee ja tutkii tarinan kulkua (Polkinghorne 1995, 5–6). Vaikka Polkinghorne erottaa nämä toisistaan kategorisesti erilaisina tapoina tehdä tutkimusta, tässä tutkimuksessa päädyin yhdistelemään niitä.

Käytännössä analyysin ensimmäinen vaihe on jonkinlainen teemoittelu (Eskola & Suoranta 1998, 175 & 182). Yksi mahdollinen tapa teemoitteluun on laatia teemakortisto yksi tarina kerrallaan. Käytännössä aineistoa lukiessa teemat merkitään ja sen jälkeen teemoja vastaavat tekstikohdat kerätään sellaisenaan tai tiivistettynä näille teemakorteille.

(emt, 155.) Yleisen lukemisen jälkeen aloitin analyysin laatimalla tutkimuskysymyksiä kannalta olennaiset teemakortistot seuraavista teemoista:

- Vapaaehtoistyöntekijöiden keskeiset tehtävät ja toiminnot turvapaikanhakijoiden parissa
- Oma rooli suhteessa viranomaisiin ja vastaanottokeskuksiin
- Viranomaisten ja vastaanottokeskusten toiminta vapaaehtoisten näkökulmasta
- Yhteistyön viranomaisten ja vastaanottokeskusten kanssa
- Muiden instituutioiden (esim. kirkko) merkitys
- Suomalaisen yhteiskunnan kuvaus
- Omat näkemykset suomalaisesta yhteiskunnasta

Näiden teemojen alle lisäsin suorat lainaukset tarinoista ja lyhyesti omia kommenttejäni tarinasta. Toinen tutkimuskysymykseni sisältää ajallisen elementin, eli kysymyksen siitä, miten käsitys yhteiskunnasta on muuttunut, joten siltä osin oli mielekästä syventyä tarinaan myös juonellisenä kokonaisuutena.

Ajallisen ja juonellisen ulottuvuuden sisällyttäminen tutkimukseen on mielekästä, sillä vapaaehtoisten kirjoitukset käsittelevät menneessä muodossa vuosien 2015–2016 tapahtumia, jolloin tulijoita oli ennätysmäärä ja vastaanottokeskuksia, jotka toimivat monen vapaaehtoistyöntekijän toiminnan paikkana, perustettiin ja lakkautettiin nopealla syklillä. Näin ollen monet tarinat alkoivat vastaanottokeskusten avaamisesta ja päättyivät niiden sulkeutumiseen.

Hänninen (2018, np) yksinkertaistaa juonianalyysin periaatteen kysymykseen siitä, millainen on tarinan lopputilanne suhteessa alkutilanteeseen ja tarinan arvokkaaksi määrittelemään asiantilaan sekä millaisten tapahtumien kautta ja millaisten henkilöhahmojen varassa tarina etenee päätepisteeseensä. Polkinghornen (1995, 7) juonentamisen periaatteen mukaan juoni yhdistää tarinoiden tapahtumat ja teot, jolloin tapahtumien väliset kytkökset selviävät ja tulevat ymmärrettäviksi. Narratiivisen analyysin tehtävänä on yksinkertaisimmillaan selvittää miksi ja miten tiettyyn tilanteeseen päädyttiin (emt, 19).

Polkinghorne (1995, 7) näkee juonen narratiivisena rakenteena, jonka kautta ihmiset ymmärtävät ja kuvaavat tapahtumien ja valintojen suhteita elämässään. Juonet toimivat kokoamalla tai konfiguroimalla tapahtumat tarinaksi: (a) määrittämällä aikarajan, joka merkitsee tarinan alkua ja loppua, (b) tarjoamalla kriteerit tapahtumien valitsemiseksi tarinaan sisällytettäväksi, (c) aikajärjestyksen luominen tapahtumille, jotka kehittyvät liikkeeksi, joka huipentuu päätökseen, ja (d) selventämällä tai tekemällä ymmärrettäväksi tapahtumien merkityksen tarinan yhtenäisen kokonaisuuden kannalta. (emt.)

Narratiivisen analyysin tarkoituksena on tuottaa tarinoita tutkimuksen tuloksena. Tämä edellyttää, että aineistossa on ajallista kuvausta tapahtumista ja sattumuksista. (Polkinghorne 1998, 15.) Aineistoni sopii hyvin narratiiviseen analyysiin, sillä tarinat noudattelivat pääpiirteittäin perinteistä kertomuksen mallia, jossa on alku, keskikohta ja loppu. Narratiivinen analyysi yhdistää nämä elementit tarinaksi. Narratiivinen analyysi on menettelytapa, jossa tutkija järjestää aineistoelementit johdonmukaiseksi kehityskertomukseksi ja joka on luoneeltaan ennemminkin yhdistelemistä kuin erittelemistä (Polkinghorne 1998, 15.)

Laadin teemakortiston jälkeen kustakin tarinasta tiivistykset, joihin sisällytin tutkimuksen kannalta keskeisiä teemoja. Laadin tiivistykset Hännisen (2018) juonentamisen periaatteiden mukaisesti kiinnittäen huomiota siihen mikä on tarinan lopputilanne suhteessa alkutilanteeseen ja millaiset tapahtumat sitä edelsivät. Hienojakoisemman ohjenuoran ja työkalun tiivistämiseen tarjosi Polkinghornen (1998, 7) erittely juonesta. Määrittelin aikarajan tarinoille ajasta ennen vapaaehtoistyötä tai sen alkuvaiheesta nykyhetkeen. Teemakortiston teemat olivat samalla kriteerejä keskeisistä tapahtumista. Aikajärjestyksen luominen ja sen kehittyminen liikkeeksi oli luontevaa, koska monet tarinat etenivät kronologisesti, keskeistä oli selventää ja tehdä ymmärrettäväksi tapahtumien merkityksiä tarinan yhtenäisen kokonaisuuden hahmottamiseksi. (ks. Polkinghorne 1998, 7.) Näiden juonitiivistysten pohjalta huomasin tarinoissa

yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia ja päätin esittää analyysin tulokset neljänä tyyppitarinana. Tyyppitarinoiden kautta on mahdollisuus saada käsitys siitä, millainen toimintakenttä vapaaehtoistyö turvapaikanhakijoiden parissa on ja millaisena suomalainen yhteiskunta heidän näkökulmastaan näyttää.

4.5 Eettiset kysymykset

Tämän tutkimuksen tekemiseen on liittynyt myös eettisten kysymysten huomioon ottamista. Tutkimuksen aineistona on vapaaehtoisten henkilökohtaisia kirjoituksia heidän toiminnastaan turvapaikanhakijoiden parissa. Tällaisen aineiston analysointi on edellyttänyt huolellista ja kunnioittavaa käsittelyä, jotta osallistujien yksityisyys ja näkemykset säilyvät mahdollisimman aitona ja niiden merkitys ei katoa analyysissä.

Toinen eettinen haaste liittyykin anonymiteettiin ja luottamuksellisuuteen. Vapaaehtoistyö turvapaikanhakijoiden parissa on hyvin marginaalinen kenttä ja tulosten esittämisen yhteydessä henkilöitä voisi olla mahdollista tunnistaa, erityisesti jos lukija on itse ollut mukana samassa toiminnassa. Olen huomionnut tämän aineiston käsittelyssä ja tulosten raportoinnissa siten, että olen pyrkinyt minimoimaan mahdollisuuden tunnistaa vapaaehtoisia esimerkiksi poistamalla paikkatietoja. Toisaalta tässä yhteydessä ajan kuluminen voi olla myös hyve siinä mielessä, että kaikki muistot eivät ole lukijallakaan enää tarkasti mielessä.

Yksi eettinen kysymys liittyy siihen, että tutkija sosiaalisena ja moraalisen toimijana kirjoittaa väistämättä itsensä, omat näkökulmansa ja arvostuksensa tuottamansa tiedon sisään (Nikander 2017, 279). Tutkimusaiheen valintaan on osaltaan vaikuttanut oma positioni alaikäisenä ilman huoltajaa Suomeen saapuneiden alaikäisten turvapaikkaa ja tilapäistä suojelua hakevien lasten ryhmäkodin sosiaalityöntekijänä. Yllättäen

toiminnassamme ei ole ollut juurikaan mukana vapaaehtoisia, joten sinänsä vapaaehtoistyön kenttä on ollut itselleni kohtuullisen vieras ennen aiheeseen syventymistä. Ajattelen sen olevan toisaalta hyväkin asia: mitään vahvoja ennakkokäsityksiä aiheesta ei ole päässyt syntymään, mutta turvapaikan hakemiseen liittyvä tematiikka on ennestään tuttua. Tutkimuksen tekemiseen suhtaudun ennen kaikkea uteliaan kiinnostuneena.

Konstruktionismiin ja narratiivisuuteen nojautuva tutkimusasetelma heijastaa väistämättä ainakin jollain tasolla tutkijan omia näkemyksiä ja kokemuksia, mikä voi vaikuttaa siihen miten vapaaehtoisten kertomuksia tulkitsee ja esittelee. Tämän minimoimiseksi olen pyrkinyt käsittelemään tarinoita analyysiluvussa esittelemäni mallin mukaisesti johdonmukaisesti ja tasapuolisesti ja pitäen mielessä oman roolini paitsi vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijänä mutta myös tutkijana ja tulkitsijana. Tuloksina esitetyt tyyppitarinat kuvaavat kentän moninaisuutta, mutta on hyvä pitää mielessä myös se, ette ne ovat ideaalityyppejä eli tutkimukselliseen tarkoitukseen konstruoituja aiheen kannalta oleellisia piirteitä korostavia tyypppejä (ks. Weber 1949).

5 TYYPPITARINAT VAPAAEHTOISTYÖN KENTÄLTÄ

Tässä luvussa ilmoitan tulokset neljän eri tyyppitarinan muodossa, jotka kuvaavat vapaaehtoisten toimintakenttää turvapaikanhakijoiden parissa ja vapaaehtoisten näkemyksiä suomalaisesta yhteiskunnasta. Jokainen tyyppitarina kokoaa siihen kuuluvat tarinat yhdeksi narratiiviksi, joka kuvaa siihen tyyppiin kuuluvissa tarinoissa käsiteltyjä ydintemoja. Tyyppitarinat sijoittuvat tuloslukujen alkuun ja sen jälkeen erittelen tarkemmin niissä keskeisiä teemoja. Olen koostanut tyyppitarinat kuvaamalla ennen kaikkea sisällöllisesti vapaaehtoistyön kentän kirjoa mutta myös pyrkien vangitsemaan tarinoiden hengen. Tämä pätee erityisesti tyyppiin 2, jolle ominaista oli hyvinkin proosallinen arkisten tilanteiden käsittely. Alla oleva taulukko 2 esittelee tyyppitarinoiden pääpiirteet sekä niihin kuuluvat tarinat.

Tyyppi	Tarinat	Lyhyt kuvaus
5.1 Viranomaisten kritisointia ja paikkailua	N1, N6, N15, N16, N20, N23, N24	Vapaaehtoistyön tehtävät ovat alkaneet käytännön töistä: vaatelajittelusta ja arkisesta avusta. Työssä on joutunut kuitenkin paikkaamaan viranomaistoiminnan puutteita. Näkemys yhteiskunnasta on lopussa melko kriittinen.
5.2 Henkilökohtaista kasvua	N2, N10, N26	Vapaaehtoiset kokevat työn muuttaneen heitä henkilökohtaisesti. Vapaaehtoistyö on muuttanut ennen kaikkea omaa ajattelua. Vapaaehtoiset ovat tehneet muutoksia omassa henkilökohtaisessa elämässään voidakseen toimia inhimillisemmän yhteiskunnan puolesta.
5.3 Arjen apua ja kohtaamisia	N3, N4, N5, N9, N11, N12, N18, N19, N21, N22, N25, N27	Praktinen, konkreettinen apu arjen asioissa, yksityiskohtaista kuvausta arkisista kohtaamisista. Rakenteellisen tason pohdinta jää uupumaan näistä tarinoista.
5.4 Taistelua ihmisoikeuksien puolesta	N7, N8, N13, N14, N17, N28	Vapaaehtoistyö nähdään osana laajempaa ihmisoikeustaistelua ja oikeudenmukaisuuden edistämistä yhteiskunnassa. Siinä on poliittisen aktivismin piirteitä. Toiminta on vaatinut rajojen ylittämistä. Yhteiskunta nähdään sortavana.

Taulukko 2: Tarinatyyppit

5.1 Viranomaisten kritisointia ja paikkailua

”Aloitin vapaaehtoistyön turvapaikanhakijoiden kanssa vuonna 2015, kun Suomeen saapui suuri määrä turvapaikanhakijoita. Halusin tehdä osani auttaakseni ihmisiä, jotka olivat joutuneet jättämään kotinsa ja tulemaan uuteen, vieraaseen maahan. Tehtäväni vaihtelivat paljon: autoin vaatelajittelussa ja vedin lapsille askartelukerhoa, autoin oleskelulupaprosessien kanssa, täytin lomakkeita ja kävin mukana eri viranomaistapaamisissa. Halusin olla mukana auttamassa hädässä olevia ihmisiä ja helpottamassa heidän sopeutumistaan suomalaiseen yhteiskuntaan.

Mitä pidempään työskentelin, sitä selvemmäksi tuli, että viranomaisjärjestelmä on paljon hitaampi ja kylmempi kuin olin kuvitellut. Yhteistyö viranomaisten ja vastaanottokeskusten kanssa oli usein jäykkää ja epärationaalista. Olen joutunut todistamaan tilanteita, joissa turvapaikanhakijat saivat kuukausia odottaa päätöksiä epäinhimillisissä olosuhteissa. Olen istunut tuntikausia virastojen odotushuoneissa, nähnyt paperien pyörivän loputtomasti käsistä toisiin ja nähnyt pettymyksen ihmisissä, jotka ovat joutuneet odottamaan kohtaloaan liian pitkään.

Aloittaessani vapaaehtoistyöntekijänä minulla oli vahva usko suomalaiseen oikeusvaltioon ja viranomaisten toimintaan. Ajattelin, että yhteiskunta, jossa elämme, kohtelee kaikkia oikeudenmukaisesti ja auttaa heitä, jotka tarvitsevat tukea. Olen menettänyt osan uskostani valtion oikeudenmukaisuuteen. Byrokratian hitaus ja viranomaisten osaamattomuus ja jopa välinpitämättömyys ovat avanneet silmäni siihen, ettei järjestelmä kohtelee kaikkia oikeudenmukaisesti. Päätökset ovat huonoja ja epäoikeudenmukaisia ja avuntarvitsijoita on yhä enemmän ja enemmän.”

Kuten edellä olevasta tyyppitarinasta käy ilmi, päätyivät näiden tarinoiden vapaaehtoiset tekemään monenlaisia tyyppillisesti viranomaisille tai ammattilaisille miellettyjä tehtäviä. Vapaaehtoiset, jotka alun perin lähtivät työhön mukaan auttaakseen hädänalaisia ihmisiä, joutuivat vähitellen ymmärtämään, että heidän roolinsa ei ollut vain tukea turvapaikanhakijoita sujuvaan arkeen, vaan osin myös korvata omalla toiminnallaan viranomaisjärjestelmän puutteita. Tämä johti usein pettymyksen tunteisiin viranomaisia kohtaan. Pettymys viranomaisiin ja heidän kykyynsä hoitaa prosesseja näkyi erityisesti

tilanteissa, joissa vapaaehtoiset joutuivat osallistumaan monimutkaisiin ja pitkittyneisiin valitusprosesseihin.

Vapaaehtoistyöuransa alkupuolella vapaaehtoiset auttoivat usein vaatteiden lajittelussa, koulupaikkoihin, työpaikkoihin, päiväkotihakemuksiin ja lääkäriajanvarauksiin liittyvissä käytännön asioissa. Kuvaavaa oli, että tehtävät alkoivat ensin traditionaalisesti vapaaehtoistyön piiriin kuuluvilla tehtävillä, kuten neuvonnalla ja tukemisella. Ajan kuluessa ja viranomaispäätösten valmistuessa, joutuivat vapaaehtoiset osin tahattomastikin osaksi erilaisia valitusprosesseja ja taisteluita byrokratiaa vastaan. Tähän tyyppiin kuuluvissa tarinoissa vapaaehtoistyö toimintakenttänä näyttäytyi usein byrokratian ja viranomaisten toiminnan täydentämisenä tai jopa sen puutteiden paikkaamisena. Monet vapaaehtoiset olivat turhautuneet byrokratian hitauteen, tehottomuuteen ja kliinisyuteen. Vapaaehtoiset ottivat vastuulleen myös sellaisten asioiden hoitamista, jotka kuuluisivat viranomaisille, esimerkiksi etuushakemuksien täyttämässä auttamista, oleskelulupaan liittyvissä asioissa auttamista ja turvapaikkapuhuttelussa avustamista.

”Olen yhdessä heidän kanssaan täyttänyt mm. päiväkodin haastattelulomakkeita, Kelan sairausvakuutuskaavakkeita, varannut ajan hammaslääkäriin ja käynyt lääkärissä. (...) Tehtäväni ovat myös koko ajan tulleet haasteellisemmiksi. Kesällä olin kahden itsemurhaa yrittäneen tukena ja tukeminen jatkuu yhä. Kävin yhden illan koulutuksen turvapaikanhakijan avustamisesta ja olin oikeusaputoimistossa Turussa mukana, kun juristi preppasi Migrin kuulemiseen iranilaisäitiä. Olin saman turvapaikanhakijan kanssa kaksi päivää avustajana itse kuulemisessa Raision migrissä. Olin siellä myös toiset kaksi päivää kongolaistytön kanssa.” N1

”Toimin vuoden 2018 autellen migrissä, poliisilla, lakimiehillä ym käynneissä ja prosessien kasaamisissa. Edelleen kotimajoitusten etsimisissä. Ja sen läheisimmän parinkymmenen kanssa ihan vapaa-ajan viettoja ollut.” N14

Vastaanottokeskukset toimivat monilla vapaaehtoisilla keskeisinä toimintakenttinä työskentelyyn. Yhteistyö vastaanottokeskusten kanssa ei aina ollut suoraviivaista.

Käytännön töitä kuten vaatelajittelua ja suomen kielen opetusta toteutettiin vapaaehtoisten voimin vastaanottokeskuksissa ympäri Suomen. Käytännössä vastaanottokeskukset myös rajoittivat vapaaehtoistyöntekijöiden toimintaa rajaamalla heidän pääsyään tiloihin, edellyttämällä vaitiolositoumusten allekirjoittamista ja yksinkertaisesti kieltämällä joitain asioita tai vapaaehtoisten toiminnan kokonaan.

”Vapaaehtoistyö [poistettu yrityksen nimi] vokeissa ei ollut helppoa. Emme kokeneet, että henkilökunta olisi halunnut meitä lainkaan sinne. Emme, ainakaan useimmat meistä, tunteneet itseämme tervetulleiksi. Emme päässeet helposti tapaamaan poikia (päinvastoin kuin esim. [poistettu vokin nimi] vokissa se oli mahdollista). Jos meillä oli tarjota joku ohjelmanumero vokissa, niin saatoimme sitä ehdottaa ja tarvittaessa pääsimme sitten sisään yhteen alakerran huoneeseen kirjoitettuumme ensin vartijan silmien alla nimemme ja saapumisaikamme ja näyttämällä vapaaehtoiskorttimme ja lähtiessämme jälleen kuittasimme itsemme ulos. Tiedonkulkukin oli heikkoa. Ilmoitustaululla ei välttämättä näkynyt kaikkia tilaisuuksia kaikilla tarvittavilla kielillä ja usein ilmeni, että tieto ei ollut mennyt perille.” N24

”SPR kielsi vapaaehtoistoiminnan [vastaanottokeskuksen nimi poistettu] vastaanottokeskuksen tiloissa marraskuussa 2016.” N16

”Muutamia kertoja saimme varoituksia vokin johdolta, koska olimme heidän näkemyksensä mukaan puuttuneet vokin asioihin meille kuulumattomalla tavalla. Todellisuudessa olimme auttaneet asukkaita tilanteissa, joissa vokin henkilökunta ei ollut sitä tehnyt. Olimme mm. järjestäneet kidutuksesta kärsineelle turvapaikanhakijalle pääsyn terapiaan ja ottaneet yhteyttä toista turvapaikanhakijaa hoitaneeseen lääkäriin todistuksen saamiseksi jatkohoidon tarpeellisuudesta.” N23

Edellinen sitaatti kuvaa hyvin tilannetta, jossa vapaaehtoinen on hoitanut tehtäviä, jotka kuuluisivat vastaanottokeskuksen työntekijöille. Vapaaehtoisista tuli ikään kuin projektinjohtajia tai välittäjiä viranomaisten ja turvapaikanhakijoiden välillä. Heidän tehtäväkseen muodostui viranomaisprosessien seuraaminen ja turvapaikanhakijoiden edustaminen, vaikka heidän roolinsa ei alun perin ollut tätä. Tämä toi heidän työhönsä uuden kuormittavan elementin, sillä he joutuivat navigoimaan byrokratiaviidakossa ilman virallista asemaa tai institutionaalista tukea. Jotkut kuvasivat myös tunnetta siitä, että heistä on tullut ikään kuin ääripäätä tai vastapuolta viranomaisille:

"Osallistuin myös kahteen "Stop deportation" -mielenosoitukseen lentokentällä. Ensimmäinen kerta oli sujunut varsin rauhallisesti. Yllätys olikin melkoinen, kun toisen kerran menimme lentokentälle, niin meitä ei päästetty edes sisään. Meidät ohjattiin lentokentän ulkopuolelle ja vastassamme oli kypärin ja suojin (niillä muovikilvoilla on varmaan joku nimikin?) varustautuneet poliisit. Tuntui hullulta, että minä, eläkeikäinen vanha sosiaalityöntekijä, kahden lapsen äiti, nuhteeton Suomen kansalainen, edustinkin nyt jotain ääripäätä, jolta poliisinkin piti suojautua. Tuntui loukkaavalta, kun ministeritkin puhuivat kukkahattutädeistä ja ääripäästä. En todellakaan kokenut itseäni sellaiseksi.." N24

Monet kuvaavat, miten he ovat nähneet läheltä turvapaikanhakijoiden kärsimyksen, kun viranomaispäätösten saaminen venyy tai kun joku autettava saa epäoikeudenmukaisesti kielteisen oleskelulupapäätöksen. Yhteistyö viranomaisten kanssa nähtiin usein byrokraattisena ja jähmeänä, eikä viranomaisilta saatu tarvittavaa tai riittävää tukea. Viranomaisissa ja vapaaehtoistyöntekijöissä nähtiin myös eroja sen suhteen, miten hyvin he hoitivat työnsä. Tämä aiheutti vapaaehtoisille turhautumista ja pettymyksen tunteita suomalaisen yhteiskunnan oikeudenmukaisuuteen.

"On aivan käsittämätöntä ja huonoa virkamiestyötä, että tämä perhe on saanut odottaa jo kymmenen kuukautta tietoa oleskeluluvan saamisesta." N1

"Oikeusavustajissa on aiheeseen enemmän sekä vähemmän perehtyneitä. Maahanmuuttoviraston toiminta ja lausunnot herättävät enemmän kysymyksiä, kuin vastaavat niihin. Myös sillä tuntuu olevan suuri vaikutus, minkälaista apua henkilökohtaisen uhan sekä muutenkin oman tilanteen raportointiin saa suomalaisilta vapaaehtoisilta" N6

Vapaaehtoiset olivat usein aloittaneet työnsä uskoen suomalaiseen oikeusvaltioon ja viranomaisten toiminnan ennustettavuuteen, mutta työtä tehdessään heidän luottamuksensa viranomaisiin heikentyi. Vapaaehtoiset alkoivat nähdä, että järjestelmässä on merkittäviä puutteita ja heidän alkuperäinen käsityksensä viranomaisten luotettavuudesta rapautui. Yhteiskunta näyttäytyi heille usein byrokraattisena, hitaana ja tehottomana. He kokivat, että valtio ei toimi oikeudenmukaisesti kaikkien kohdalla ja että yhteiskunta ei näe ihmistä yksilönä vaan lähinnä numerona paperilla. Viranomaisten

byrokraattinen lähestymistapa turvapaikanhakijoiden asioihin loi kontrastin vapaaehtoisten henkilökohtaisempaan ja ihmisläheisempään tapaan auttaa. Monet vapaaehtoiset kuvasivat turhautuneensa siihen, että järjestelmä toimii mekaanisesti, eikä sen prosesseissa ole tilaa ihmisten kohtaamiselle yksilöinä. Tämä inhimillisyyden puute oli erityisen raskasta niille vapaaehtoisille, jotka joutuivat seuraamaan, kuinka heidän tuntemansa avuntarvitsijat jäivät järjestelmän jalkoihin.

"Turvapaikanhakijoiden oikeusturva ei mielestäni tällä hetkellä toteudu. Suomalainen yhteiskunta näyttäytyi pakolaiskriisin aikaan omahyväisenä, kyynisenä ja käpertyneenä." N20

"Olen jotenkin koko ikäni kuvitellut, että suomalainen yhteiskunta toimii hyvin. Että kun teet näin, siitä seuraa tätä. Ja kun teet noin, siitä seuraa tuota. Nyt migri tekee aivan käsittämättömiä päätöksiä, haastattelijat saattavat olla hyöinkin asenteellisia, tulkit ammattitaidottomia tai saattavat tulkata ihan eri murteella tai jopa kielellä kuin hakija. Asioita ei voida tarkistaa, koska suuri osa turvapaikkapuhuttelujen nauhoitteista on niin ala-arvoisia laadultaan, ettei niistä saa selvää. Avustajat voivat olla aivan mitä sattuu, osa ei ole edes tavannut hakijaa, puhelinsoiton perusteella voidaan prosessissa edestä. Heistä on jouduttu tekemään paljon kanteluita ja osalle tullut sanktioita. Hakija ei välttämättä edes tiedä miten prosessi kulkee, eikä tiedä, missä kohtaa prosessia itse on menossa. Heillä ei välttämättä ole kaikkia omaan caseen liittyviä papereita. He eivät välttämättä tiedä KUKA heidän avustajansa on jne jne." N14

Tähän tyyppiin kuuluvissa tarinoissa vapaaehtoiset kokivat syvää turhautumista ja pettymystä suomalaista yhteiskuntaa kohtaan ja käsitys oli nimenomaan muuttunut negatiivisemmaksi vapaaehtoistyön myötä. Vapaaehtoistyön aikana heille valkeni suomalaisen yhteiskunnan jäykkyys ja viranomaisten toiminta näyttäytyi heille epäinhimillisenä. Moni vapaaehtoinen koki vapaaehtoistyön turvapaikanhakijoiden parissa heikentäneen uskoa oikeudenmukaisuuteen ja viranomaisjärjestelmän toimivuuteen. Vapaaehtoiset kritisoivat suomalaista yhteiskuntaa kyvyttömyydestä tarjota tarpeeksi tukea heikoimmassa asemassa oleville.

"Yhteiskuntamme näyttäytyy aika kylmänä ja osittain tehottomana. Inhimillisen elämän eväitä tiputetaan kitsaasti. Tämä korostuu turvapaikanhakijoiden prosessien hoidossa, pitkittyneissä prosesseissa ja koko ajan kiristyneissä vaateissa. Täällä pidetään jollain tavalla hengissä ja se koskee

samalla tavalla osaa oman maamme kansalaisia. Minusta toiminnassa on yhtäläisyysmerkkejä. Jos vähäosaisista pidettäisiin huolta ja heitä arvostettaisiin, sama pätesi turvapaikanhakijoihin. Jotain vikaa on henkisessä ilmapiirissämme ja en tarkoita, että pitäisi olla sinisilmäinen tai antaa mitä vain, mutta ihmisiä tulee kohdella arvostavasti ja tarpeen mukaan lujasti. Minkäänlaista nöyryyttämistä ei kukaan tarvitse.” N15

”Suomalaisen yhteiskunnan todellisuus alkoi valjeta minulle vähitellen turvapaikanhakijoiden maahantulon jälkeen. Ehkä lapsellinenkin uskoni oikeuden toteutumiseen ja viranomaisten oikeudenmukaisuuteen on karissut etenkin Migrin työskentelyä ja sen johdon kommentteja seurattessani. Poliitikkoihin en ole luottanut enää pitkiin aikoihin, joten negatiivinen käsitykseni heistä on vain vahvistunut. Migrin poliittinen ohjaus on yksi esimerkki tästä. Migrin tilastoista näkyy selvästi, minkälaisia päätöksiä poliittinen johto on siltä kunakin aikana edellyttänyt.” N23

Tyyppiin 1 kuuluvat tarinat loivat kuvan sellaisesta vapaaehtoistyön toimintakentästä, jossa vapaaehtoisten työ täydentää merkittävästi viranomaisten ja vastaanottokeskusten toimintaa. Vapaaehtoiset ottivat hoitaakseen tehtäviä, joita viranomaisten resurssit eivät riittäneet käsittelemään, ja heidän apunsa turvapaikanhakijoille voitiin nähdä jopa välttämättömänä. Vapaaehtoiset olivat keskeisesti mukana turvapaikanhakijoiden arjessa ja näkivät läheltä ja konkreettisesti viranomaistoiminnan merkityksen tuettaviensa prosesseissa. Vapaaehtoiset näkivät suomalaisen yhteiskunnan melko kriittisessä valossa. Vapaaehtoistyön myötä heidän käsityksensä viranomaisista ja yhteiskunnan kyvystä tarjota tukea turvapaikanhakijoille muuttui negatiivisemmaksi.

5.2 Henkilökohtaista kasvua

Tyypitarina:

“Aloitin vapaaehtoistyön, kun kotini lähelle avattiin vastaanottokeskus. Ajattelin, että voisin tehdä jotain hyvää auttamalla turvapaikanhakijoita uuteen elämään Suomessa. Aloitin vapaaehtoistyöt opettamalla vokissa suomen kieltä toisen vapaaehtoisen työparina. Oppitunneilla tutustuin opiskelijoihini paremmin ja pääydin auttamaan monia perheitä käytännön asioissa. Ystävyysuhteitakin syntyi. En kuitenkaan ollut valmistautunut siihen, kuinka paljon vapaaehtoistyö tulisi muuttamaan minua ihmisenä.

Näin työssäni, että turvapaikan hakeminen on raskas prosessi. Opin paljon turvapaikanhakijoiden elämästä, eri kulttuureista ja heidän kamppailuistaan, mutta myös siitä, kuinka etuoikeutetussa asemassa olen itse aina ollut. Olen joutunut pohtimaan omia arvojani ja asenteitani, ja vapaaehtoistyö on tehnyt minusta rohkeamman ja itsevarmemman.

Vapaaehtoistyö turvapaikanhakijoiden parissa on avartanut maailmankuvaani ja muuttanut minua ihmisenä. En enää katso suomalaista yhteiskuntaa samoin silmin kuin ennen. Vapaaehtoistyö on tehnyt minusta ymmärtäväisemmän ja empaattisemman. Vaikka olen kohdannut vaikeita hetkiä, tämä työ on ollut yksi elämäni tärkeimmistä matkoista. Vapaaehtoistyön myötä olen myös kyseenalaistanut oman päivätyöni merkityksellisyyden ja toivon, että tulevaisuudessa voisin työskennellä maahanmuuton parissa.”

Tyypissä 2 vapaaehtoiset lähtivät vapaaehtoistyöhön hyvin erilaisista lähtökohdista. N10 kuvaa ensireaktion olleen kielteinen, mutta muuttuneen päivittäisten kohtaamisten myötä haluksi auttaa. N30 taas kuvasi sitä, miten hän halusi olla rakentamassa parempaa maailmaa ja tytär on ollut kimmokkeena toimintaan mukaan lähtemiselle. Kummankin naapurustoon avattiin vastaanottokeskus ja turvapaikanhakijoista tuli väistämättä osa heidän elämäänsä naapuruuden myötä:

“Oli siis syksy 2015, reilusta 300:sta turvapaikanhakijasta tulisi naapureitani. Ensimmäinen ajatukseni heistä ja vastaanottokeskuksesta oli no way. Tapasin heidät ensi kertaa ollessani

kissamme kanssa yksin ulkona, 4 miestä tuli kaupungilta ja alkoi puhua minulle ja he ihmettelivät kissaa valjaissa. Alkoi tapahtua päivittäisiä kohtaamisia ja sitten. Ilmoittauduinkin vapaaehtoiseksi.” N10

”Lähdin auttamaan turvapaikanhakijoita syyskuussa 2015, kun kotini lähelle avattiin hätämajoitusyksikkö. Lukioikäistä tytärtäni ahdisti maailman tilanne ja hän ehdotti voisimmeko me tehdä asian hyväksi jotain. (..) Olen taustaltani yhteiskuntatieteen maisteri ja tehnyt aikoinaan muun muassa toimittajan töitä. Uskoakseni tämä yhteiskuntatieteellinen tausta vaikutti paljon päätökseeni, sillä haluan olla rakentamassa parempaa maailmaa.”N26

N2 kuvaa aloittaneensa vapaaehtoistyön tarjoamalla pientä apua turvapaikanhakijoilla ja tekemällä mitä ”sivistynyt” ihminen tekee hädässä oleville ihmisille. Hän kuvaa uskoneensa oikeus- ja hyvinvointivaltion hoitavan kyllä tehtävänsä ja itse voisi tarjota pientä mukavuutta lähinnä naisille ja lapsille. Tämä vapaaehtoinen kuvasi, miten ajatus vapaaehtoistyöstä on alkuvaiheessa ollut vallitsevan paradigman mukainen, arkisen avun tarjoamista ja viranomaisten ja valtion toimintaa täydentävä (ks. Rochester ym. 2010). Todellisuus kuitenkin osoitti vapaaehtoistyön olevan ihan muuta, paljon enemmän kuin pienen viihtyvyyden tarjoamista.

”Olin toki tehnyt jotain pientä: kerännyt vaatteita ja leluja vastaanottokeskuksiin, kuljettanut äitejä ja lapsia lastentapahtumiin, tilannut cateringin syyrialaisilta turvapaikanhakijoilta tyttärenti ylioppilasjuhliin - sellaista mitä ”sivistynyt” ihminen tekee huonommassa asemassa oleville. Uskoin vilpittömästi, että sivistynyt oikeus- ja hyvinvointivaltio SUOMI hoitaa kaiken raskaamman työn oikeudenmukaisesti, hienosti ja toimivasti. Minä tarjoan pientä viihtyvyyttä ja ystävällisyyttä omalta osaltani. Naisille ja lapsille.” N2

Varsinainen imu vapaaehtoistyöhön syntyi kuitenkin vasta 2017 Oikeus elää -mielenosoituksessa, jossa hän tapasi pitkän linjan ihmisoikeusaktivisteja ja alkoi ymmärtää turvapaikanhakijoiden kohtelua laajemmin. Tälle vapaaehtoiselle aukeni mielenosoituksessa hyvin konkreettisesti vapaaehtoistyön ja poliittisen aktivismin suhde. Vapaaehtoinen kuvaakin liittyneensä mukaan aktivistien rintamaan.

"Aloin nähdä syvän ristiriidan yhtäältä vastaanottokeskuksista ja viranomaistoiminnasta annetun virallisen kuvan ja toisaalta pakolaisten ja auttajien oman kokemuksen välillä. Muodostui kuva epäinhimillisestä ja raa'asta viranomaistoiminnasta. Sitä halusin vastustaa. Siksi liityin mukaan aktivistien rintamaan. Halusin omalta osaltani laajentaa tietoisuutta, puolustaa heikoimpia, antaa tukea oikeudenmukaisuudelle ja ihmisyydelle, vastustaa rasismia ja ihmisarvon polkemista." N2

Kotien läheisyyteen avatut vastaanottokeskukset olivat keskeisiä toimintakenttiä myös näille vapaaehtoisille. Tehtävät olivat myös monille vapaaehtoisille tyypillistä kielen opettamista, lasten kanssa touhuamista ja muuta arkeen kietoutuvaa apua:

"Koska ihmisten kohtaaminen ja auttaminen oli antoisaa, menimme myös vapaaehtoisiksi vastaanottokeskukseen, jossa elämä oli jo koordinoitumpaa. Ihmisillä oli omat huoneet, pedit ja ruokailut sekä sosiaalihojajat oli jo rekrytoitu työhön. Vapaaehtoisten tehtäväksi jäi suomen kielen opettaminen, lasten leikittäminen ja aktivointi, ulkoiluhetket suomalaisessa talvessa mm. luistelemaan opetteluineen sekä ihmisten elämän vaiheiden kuuntelu sen mitä keskustelu Googlen kääntäjien avulla onnistui." N26

Tyypin 2 tarinoiden vapaaehtoiset kokivat oppineensa itsestään ja muuttaneensa näkemyksiään yhteiskunnasta vapaaehtoistyön myötä. Vapaaehtoistyö ei ollut pelkästään muiden auttamista, vaan myös keino oppia vieraista kulttuureista, suomalaisesta yhteiskunnasta ja omasta itsestään. Tyypissä korostuu henkilökohtainen muutos, jossa vapaaehtoinen on joutunut haastamaan omia aiempia uskomuksiaan ja käsityksiään. Näillä vapaaehtoisilla vapaaehtoistyön vaikutukset ulottuivat laajemminkin heidän elämänvalintoihinsa ja ajatteluunsa, ja heitä oli alkanut kiinnostaa auttamistyö myös laajemmin kuin vapaaehtoistyönä.

"Vapaaehtoistyö on vaikuttanut ajatteluuni ja olenkin lähtenyt pitkän ajan jälkeen opiskelemaan uudelleen. Jatkan yhteiskuntatieteitä, mutta nyt keskityn sosiaalityön opintoihin ainakin aluksi avoimessa yliopistossa. Katsotaan sitten löydänkö itseni vielä joku päivä maahanmuuttotyötä tekevänä ammattilaisena." N26

”Kaikki tämä järkytti maailmankuvaani ja muutti asioita pysyvästi. Jouduin vastakkain sellaisten ihmisten kanssa, joilta olin uskonut saavani tukea. Sain tukea tuntemattomilta. (...) Kaiken lisäksi voin todeta, että toiminta vei niin mukanaan, etten ehtinyt/jaksanut paneutua omaan työhöni lainkaan.” N2

Yhteistä kaikille näille tarinoille oli se, että vapaaehtoiset alkoivat nähdä maailmaa laajemmin ja he asettivat oman elämänsä uuteen perspektiiviin vapaaehtoistyön myötä. Heidän toimintansa siirtyi auttamisesta myös itsensä kehittämiseen ja laajempaan ymmärrykseen yhteiskunnan toiminnasta ja oikeudenmukaisuudesta.

”Olen myös kiitollinen, että sain olla ammatillisessa kuntous/työkokeilussa vastaanottokeskuksessa, se oli elämäni paras työkokeilu, se antoi niin paljon. Matka näiden ihmisten kanssa avasi silmiä ja kasvatti minua ihmisenä. Kiitos, että sain olla osana elämääne, opetitte ja annoitte minulle paljon. Toivottavasti näen teistä joitakin vielä.” N10

”Vapaaehtoistyö, joka on sukeutunut osan kanssa jo aikoja sitten ystäväydeksi, on antanut minulle äärettömän paljon ja jossain määrin myös muuttanut minua ihmisenä. Turhasta valittaminen on vähentynyt ja olen oppinut suhteellistamaan asioita eri mittakaavassa kuin ennen. Olen oppinut valtavasti eri kulttuureista ja kielistä, etenkin arabikulttuurista ja islamista ja se on ollut mitä antoisinta ja mielenkiintoisinta. En ole matkustanut minnekään Suomesta, vaan muu kulttuuri on matkustanut tänne luokseni.” N26

Nämä vapaaehtoiset eivät kuvanneet juurikaan yhteiskuntakäsityksiään tai muutosta siinä. Vapaaehtoiset kokivat kyllä henkilökohtaista kasvua ja alkoivat nähdä vapaaehtoistyön merkityksen oman elämänsä, arvojensa ja valintojensa kannalta. Heidän suhteensa yhteiskuntaan ikään kuin syveni ja vaikka he havaitsivat viranomaisten ja vastaanottokeskusten toiminnassa puutteita, he näkivät myös, miten heidän panoksensa voi tehdä yhteiskunnasta inhimillisemmän ja oikeudenmukaisemman paikan. Näissä tarinoissa keskiössä ei ollut niinkään viranomaiskritiikki tai muutokset suhtautumisessa suomalaiseen yhteiskuntaan, kuten ensimmäisessä tyypissä, vaan yhteistä näille tarinoille oli henkilökohtaisen kasvun merkitys.

"Kokonaisnäköni suomalaisesta yhteiskunnasta perusteiltaan ei ole juurikaan tämän vapaaehtoistyöni kautta muuttunut. Suomi on edelleen hyvä ja turvallinen maa asua eikä mikään kuluneina vuosina tapahtunut ole tätä muuksi muuttanut. Väkiä ja rikoksia on tapahtunut aina, ja tapahtuu vastakin. Nykyisin ne vain saavat suurempaa huomiota somessa ja mediassa ja sen takia ihmisten turvallisuudentunne järkkyy ainakin ajoittain. Huolissani olen lähinnä Suomen yhteiskunnallisen ilmapiirin koventumisesta ja aihepiirien käsittelyn kärjistymisestä." N26

Vaikka tähän tyyppiin kuuluvat vapaaehtoiset havaitsivat viranomaistoiminnassa joitakin puutteita ja yhteiskunnallinen ilmapiiri herätti joitakin huolia, heidän näkönsä yhteiskunnasta ei muuttunut radikaalisti negatiivisemmaksi. Tähän tyyppiin kuuluvissa tarinoissa kokemus vapaaehtoistyöstä synnytti ennemminkin halun tuoda yhteiskuntaan lisää inhimillisyyttä, mutta ei vastustavalla tai kriittisellä asenteella, vaan ennen kaikkea pyrkimällä muuttamaan omaa elämää tämän mahdollistavaan suuntaan.

5.3 Arjen apua ja kohtaamisia

Tyypitarina:

”Aloitin vapaaehtoistyön, koska halusin tehdä jotain konkreettista ja käytännönläheistä turvapaikanhakijoiden hyväksi. Olen muun muassa opettanut vastaanottokeskuksessa suomen kieltä ja auttanut turvapaikanhakijoita oppimaan kieltä arjen tilanteissa. Olen varannut lääkäriaikoja ja auttanut perheitä pääsemään hoitoon. Olen myös hakenut lapsille päiväkotipaikkoja ja auttanut kouluun liittyvissä asioissa. Kirjastossa olen auttanut hankkimaan kirjastokortit ja opastanut myös muiden paikallisten palveluiden käytössä. Olen järjestänyt lapsille ja perheille vapaa-ajan toimintaa, kuten retkiä ja kulttuuritapahtumia. Olen saattanut heitä viranomaistapaamisiin ja opettanut miten luetaan karttaa. Lisäksi olen toiminut tukihenkilönä yhdelle perheelle. Olen auttanut tätä perhettä arkisissa asioissa, kuten edullisen kampaamon löytämisessä ja muutenkin opastaen heitä suomalaiseen kulttuuriin ja käytäntöihin, jotta he sopeutuisivat paremmin uuteen yhteiskuntaan. Vierailimme säännöllisesti toistemme kotona ja voisi sanoa, että olemme ystäväystyneet vuosien mittaa.

Eräänäkin tiistaipäivänä vein vastaanottokeskuksessa tapaamani lapsiperheen paikalliseen kirjastoon. Lapset katsoivat ympärilleen uteliaina ja vanhemmat tuntuivat hieman hämmentyneiltä satojen ja taas satojen kirjojen ympäröimänä. Autoin heitä hankkimaan kirjastokortit ja selitin, kuinka kirjaston itsepalveluautomaatit toimivat. Kun lapset löysivät lastenosastolta ensimmäiset kuvakirjansa, heidän ilonsa oli riemastuttavaa. Ja olisittepa nähneet millaisen reaktion 3D tulostin sai perheessä aikaan! Vanhemmat kyselivät minulta, kuinka usein täällä voi käydä ja voisiko kirjasto auttaa myös kielen oppimisessa. Se oli pieni mutta merkittävä hetki.

Vapaaehtoistyötä tehdessäni olen tavannut monia ihmisiä, joille arkinen apu kuten kirjastoreissut, retket ja suomen kielen opetus, on ollut tärkeää. Olen saanut merkityksellisiä kohtaamisia, tutustunut uusiin kulttuureihin ja kokenut, että voin tehdä jotain konkreettista auttaakseni ihmisiä arjessa.”

Tämän tyypitarinan vapaaehtoisille vapaaehtoistyö näyttäytyi hyvin konkreettisena ja käytännönläheisenä työnä. He hoitivat arkisia tehtäviä, kuten vaatteiden keräystä, lajittelua ja jakamista, erilaisten retkien järjestämistä ja toteuttamista tai maahan

muuttaneiden ystävänä toimimista. Vapaaehtoistyö oli ennen kaikkea käytännön apua, jolla autettiin yksittäisiä ihmisiä tai perheitä selviytymään arjesta ja uudesta elämäntilanteesta. Näiden vapaaehtoisten rooli ei ulottunut byrokratiaviidakossa navigointiin tai laajempiin ihmisoikeustaisteluihin, vaan he keskittyivät auttamaan arjessa yksinkertaisilla ja käytännönläheisillä tavoilla. Vapaaehtoiset käsitelivät tarinoissaan pääsääntöisesti päivittäisiä tilanteita, monet hyvinkin proosallisesti ja yksityiskohtaisesti.

"Vapaaehtoisen tehtävät olivat moninaiset. Lahjoitusten järjestämistä kirpputorille, lahjoituksena tulleiden vaatteiden ja muiden tavaroiden jakamista, tukiopetusta, läksykerhoa, erilaisia vapaa-ajan kerhoja lapsille ja aikuisille, käsitöitä..." N22

"Seuraavassa vuorossa vapaaehtoisjoukkue saikin haastavamman tehtävän, syyhypunkkisaunan lämmityksen ja vuodevaatteiden puhdistuksen pikkuötököistä. Niitä kahta opiskelijatyttöä en sen koommin nähnyt tuossa talossa, vaikka seikkaperäisen perehdytyksen pidinkin heille kaikkine lähikontaktien välttämisoheineen. Eikä saanut mennä koskaan mihinkään tehtävään yksin. Oli sekin, syyhypunkin saastuttamat vaatteet oli kaikki tuhottava ja mietittävä nekin vaatekappaleet, joita oli kokeiltu. Sitten vielä kuuli puhuttavan, että se taisi vaan olla epäily." N19

Monet vapaaehtoiset aloittivat toimintansa jonkin virallisen tahon järjestämän infotilaisuuden tai koulutuksen kautta. Tämä muodosti heidän ensimmäisen kontaktinsa vapaaehtoistyöhön. Infotilaisuuksissa ja koulutuksissa vapaaehtoiset saivat tietoa vastaanottokeskusten toiminnasta sekä vaihtoehtoisista tavoista auttaa. Myös vastaanottokeskuksissa vapaaehtoisia tarvittaessa "ojennettiin" omalle paikalleen, yhteistyötä hiottiin ja pelisääntöjä sovittiin. Vapaaehtoiset toimivat ohjeistusten ja virallisten roolien puitteissa, mikä on voinut antaa selkeän kehyksen toiminnalle ja mahdollisesti ehkäissyt syvemmälle turvapaikkaprosesseihin sukeltamista. Tässä tyypissä vapaaehtoistyö näyttäytyi ennen kaikkea vapaa-ajan aktiviteettina, johon vapaaehtoiset sitoutuivat omaehtoisesti.

"Vastaanottokeskuksella järjestettiin heti alussa tiedotustilaisuus, joka kiinnosti monia paikkakuntalaisia. Istumapaikat loppuivat ja keskustelu oli vilkasta. Eniten kysymyksiä herätti naispuolisten suomalaisten turvallisuus, koska tulijat olivat alussa pääasiassa miehiä." N22

"Tiesimme, ettemme voineet puuttua mihinkään ilmiöön eikä auttaa ilman lupaa. Ei ollut lupaa edes lukittua ovea aukaista tai estää poikia tekemästä sellaista mikä oli kiellettyä. Periaatteessa kaikkinaisen auktoriteettiasemassa asioihin puuttuminen oli vapaaehtoisilta sopimatonta. Asiat oli vietävä aina ohjaajille, joilla oli valta päättää yhteisö-rangaistuksesta mm. sisätiloissa tupakoinnista. (...) Yhteentörmäysten välttämiseksi Keskuksen ja vapaaehtoisten välinen yhteinen keskustelutilaisuus syksyllä 2015 antoi haasteen jatkaa reunaehdoilla, jotka tuolloin tuntuivat tylyiltä. Enää ei saanut ilmaista lounasta talosta ja avainten hallussapitoa rajoitettiin. Emmepä onneksi hommaa jättäneet silleen, vaan jatkoimme entistä motivoituneempina, sillä joukkomme oli jo vahva ja monella tyylillä yhteen hitsattu tai vähintäänkin vahvalla liimalla marinoitu." N19

Sen ohella mitä kerrotaan, on mielenkiintoista myös se, mitä ei kerrota. Tähän tyyppiin kuuluvat vapaaehtoiset eivät kuvanneet autettaviensa raskaita valitusprosesseja tai merkittävää epäoikeudenmukaisuutta tai joustamatonta byrokratiaa. Kuvaukset keskittyivät pääsääntöisesti täysin arkisiin tilanteisiin ja vapaaehtoisen paikkaan turvapaikanhakijoiden ja vastaanottokeskusten tai muun vapaaehtoistyön arjessa. Näiden vapaaehtoisten tukemat turvapaikanhakijat olivat saaneet melko suoraviivaisesti oleskeluluvat tai vapaaehtoiset eivät välttämättä toimineet ollenkaan vastaanottokeskuspuolella, vaan tekivät vapaaehtoistyötä jossain muussa toimintaympäristönä kuten kielen opetuksessa tai kulttuuririennoissa. Se, ettei ole vapaaehtoistyössään törmännyt merkittäviin epäoikeudenmukaiselta tuntuviin tapahtumiin, kuten läheiseksi tulleen turvapaikanhakijan kielteiseen päätökseen, voi osiltaan olla vaikuttamassa siihen, mistä asioista tarinoissa kerrotaan ja mitä ei kerrota.

Näissä tarinoissa ei kuvattu käytännössä lainkaan suomalaista yhteiskuntaa tai esitetty näkemyksiä viranomaisten tai valtion toiminnasta. Tarinoissa pysyttiin melko tiukastikin mikrotason vuorovaikutustilanteissa eikä esitetty yhteiskuntakritiikkiä tai kuvattu muutosta käsityksissä yhteiskunnasta. Tarinoissa vapaaehtoiset eivät myöskään kuvanneet muutoksia ajattelussaan tai maailmankuvassaan, mutta kokivat tyydytystä siitä, että he voivat auttaa ihmisiä konkreettisesti. Tarinoissa oli pitkiä kuvauksia arkisista kohtaamisista ja selostusta siitä millaisia tehtäviä ja miten he olivat niitä hoitaneet.

5.4 Taistelua ihmisoikeuksien puolesta

Tyyppitarina:

“Seurasin 2015 uutisia mielenkiinnolla. Turvapaikanhakijoita tuli Helsinkiin valtavia määriä ja Pasilan poliisiasema oli kaaoksessa. Ajattelin, että jotain on pakko tehdä ja mieluusti heti. Suuntasin poliisiasemalle vilttien ja leipäpussien kanssa ja löysin nopeasti paikkani. Aloitin vapaaehtoistyön, koska en vaan voinut jäädä toimeettomaksi.

Kun poliisiasemalla alkoi joidenkin viikkojen jälkeen olla jonkinlainen järjestys, aloin käydä läheisessä vastaanottokeskuksessa ensin jakamassa ruokaa ja vaatteita, mutta pian huomasin avustavani turvapaikanhakijoita monenlaisissa asioissa: preppasin migrin puhutteluihin, tein valituksia, etsin juristeja, olin yhteydessä sisäministeriin, pääministeriin ja migrin päällikköön.

Näin läheltä, kuinka monet turvapaikanhakijat saivat epäoikeudenmukaisia päätöksiä, ja viranomaiset eivät olleet valmiita kuulemaan heidän todellisia tarinoitaan. Tajusin, että oli tehtävä jotain enemmän ja taisteltava, jotta he saisivat sitä oikeutta, joka heille kuuluu.

Kun turvapaikanhakija sai kielteisen päätöksen, aloin etsiä lakimiestä, autoin valitusprosessissa ja varmistin, ettei kukaan jäisi yksin. Otin yhteyttä päättäjiin, kirjoitin vetoamuksia ja osallistuin mielenosoituksiin. Kotiini majoittui kielteisen päätöksen saanut perhe, ja olin valmis auttamaan heitä niin kauan kuin olisi tarpeen. Kun yksi perhe lähti, seuraava oli jo tulossa.

Olen menettänyt uskoni siihen, että viranomaiset tekisivät oikeudenmukaisia päätöksiä, olen nähnyt liikaa epäinhimillisiä ratkaisuja ja virheitä. Olen nähnyt, miten epäoikeudenmukainen kohtelu vaikuttaa ihmisiin, miten se syö elämäniloa sisältä pala palalta. Teen vapaaehtoistyötä, koska haluan oikeudenmukaisemman yhteiskunnan ja minulle tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja heikompien puolella oleminen ovat aina olleet tärkeitä arvoja.”

Tyyppiin 4 kuuluvien vapaaehtoisten toimintakenttä näyttäytyi ihmisoikeustaisteluiden kautta. Myös heillä työ alkoi käytännön avusta, mutta pikkuhiljaa heidän vapaaehtoistyön toimintakenttensä laajentui järjestelmällisemmäksi työksi, jossa puolustettiin

turvapaikanhakijoiden oikeuksia ja haastettiin viranomaisten epäoikeudenmukaiseksi koettua toimintaa. Vapaaehtoistyöntekijät haluavat usein tehdä käytännön suoraa auttamistyötä, mutta kentän realiteetit voivat saada pohtimaan sitä, onko järkevämpää käyttää kaikki se yksilöiden auttamiseen menevä aika rakenteiden muutosyrityksiin (Eliasoph 2013, 59). Tässä tyypissä vapaaehtoistyö näyttäytyi usein vastarintana järjestelmän epäkohtia vastaan, ja vapaaehtoiset kokivat roolinsa merkitykselliseksi osana suurempaa oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon puolustamista.

“Kerään vaatteita ja lastentarvikkeita lähipiiristä ja osallistun vaatejakeluun vastaanottokeskuksessa tiiviisti. Käyn kerran tai kaksi viikossa myös Kohtaamiskahviloissa. Ostan omilla rahoillani yhtä ja toista, kahvilaan ja vaatejakeluun. Kannan syötävää ja grillihiiliä turvapaikanhakijoiden pitkään mielenosoitukseen Rautatientorilla. Liityn mm. Turvapaikanhakijoiden Tukeen. Ja ilmoittaudun myös muille järjestöille vapaaehtoiseksi. Valvon pari yötä kirkon hätämajoituksessa.” N8

“Miksi sitten olen tehnyt ja teen tällaista vapaaehtoistyötä, joka on kietoutunut ja kietoutuu kiinteästi palkkatyöni kanssa, johtuu lyhyesti ilmaisten siitä, että itselleni on tärkeää, että voin sanoa toimineeni ja toimivani maailmassa olevan eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden vähentämiseksi tai asia toisin ilmaisten tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi.” N13

N8 kertoo sitaatissaan tehneensä yövuoroja vapaaehtoisena hätämajoitusyksikössä. Hätämajoitusyksikkö on tarkoitettu väliaikaiseksi majoitusratkaisuksi silloin, kun vastaanottokeskukset ovat täynnä. Rooli hätämajoitusyksikön yövuorolaisena voi asettaa vapaaehtoiset vastuullisiin ja mahdollisesti vaativiin tilanteisiin, joita ei välttämättä ole suunniteltu vapaaehtoisvoimin hoidettaviksi. Yövuoroihin vastaanottokeskuksissa voi liittyä kiireellisiä avuntarpeita ja turvallisuushaasteita, jotka voivat kuormittaa vapaaehtoisia ja asettaa heidät tilanteisiin, joissa heillä ei ole riittävää osaamista ja koulutusta tehtävän hoitamiseen tai lain puitteissa edes valtuuksia toimia. Tällaisissa tehtävissä toimiminen voi hämärtää vapaaehtoisten ja ammattilaisten välistä rajaa.

Monet vapaaehtoisista ottivat aktiivisen roolin valitusprosessien tukemisessa, järjestivät oikeusapua turvapaikanhakijoille tai jopa auttoivat omatoimisesti tilanteissa, joissa viranomaisjärjestelmä oli pettänyt. Tämä saattoi tarkoittaa esimerkiksi majoittamista omassa kodissa tai taloudellisen tuen antamista kielteisen päätöksen saaneille turvapaikanhakijoille tai jopa kotimaahansa pakkopalautetuille henkilöille.

“Otan asuntooni ensimmäisen majoittujan. Ja kun hän lähtee omilleen, toinen tulee. Kun hän on heikoimmillaan, ei työpaikkaa, ei tietoa tulevasta, hän nukkuu patjalla, lattialla vuoteeni vieressä. Voi, miten pieni on aikuinen mies, joka on menettänyt elämänsä. Onko peiton alla ketään?” N8

Vapaaehtoistyö vaikutti merkittävästi näiden vapaaehtoisten käsitykseen suomalaisesta yhteiskunnasta. Monille työ avasi silmät viranomaistoiminnan epäoikeudenmukaisuudelle ja puutteille, mikä johti syvään pettymykseen suomalaista yhteiskuntaa kohtaan. He kokivat, että järjestelmä kohtelee turvapaikanhakijoita kylmästi, eikä viranomaiset näe ihmisiä yksilöinä. Tämä muutti heidän aiemmat käsityksensä Suomesta oikeusvaltiona ja synnytti kriittisemmän suhtautumisen yhteiskuntaan ja sen instituutioihin.

“Meidän yhteiskuntamme tekopyhyys ja julmuus ovat iskeneet päin kasvojani. Kun kerron tästä tapauksesta ystäville, tuttaville tai sukulaisille, kaikki ihmettelevät, miten tämä voi olla mahdollista. Miksi tästä ei puhuta mitään, he kysyvät.”N17

“Itse aloin koko tämän prosessin aikana huomata, että työ, jota olin tehnyt vuosikymmeniä, muuttui merkityksettömäksi. Nyt teen vuoden ajan työtä hankkeessa, joka liittyy kotouttamiseen.” N14

Vaikka tyypissä 4 kritisoiin viranomaisia, se eroaa silti selkeästi tyypistä 1. Tyyppi 1 keskittyy vahvasti viranomaisten ja byrokratian kritisointiin ja tarinat painottavat käytännön kokemuksia siitä, miten viranomaisjärjestelmä ei toimi vapaaehtoistyöntekijän tai turvapaikanhakijoiden hyväksi. Kritiikki kohdistuu erityisesti siihen, miten turvapaikanhakijoiden kohtelu on epäoikeudenmukaista, tehotonta tai hidasta. Tyyppi 4

taas liittyy laajempiin yhteiskunnallisiin tai ideologisiin tavoitteisiin ja toiminta on luonteeltaan taistelevaa (ks. Sotkansiira 2018). Näissä tarinoissa vapaaehtoistyö ei ole pelkästään kriittinen reaktio huonosti toimivaan viranomaistoimintaan, vaan osa laajempaa missiota, joka liittyi esimerkiksi tasa-arvon edistämiseen, ihmisoikeuksiin tai yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden saavuttamiseen. Monien vapaaehtoisten toiminnassa aktivismi ja vapaaehtoisuus sulautuivat toisiinsa (ks. Eliasoph 2013, 43).

“Kirjoitan sähköposteja ministereille ja muille, joilla olisi valta vaikuttaa turvapaikkapolitiikkaan. Ahdistun koko ajan enemmän. Mikä suomalaisia vaivaa. Miten tämän annetaan jatkua. Miksi kaikki eivät nouse kapinaan. Miten Riskko, myöhemmin Mykkänen, ja Nerg, Vuorio ja Knit nukkuvat yönsä. Minä en nuku. Pitäisi tehdä enemmän. Osallistun mielenosoituksiin. Lähetän rahaa pakkopalautetuille ystäville, jotka ovat jo uudella matkalla, uudestaan etsimässä turvaa. Minä etsin edelleen koulupaikkoja, kielikursseja, asuntoja. Etsin työpaikkoja ja löydänkin siivoustyön muutamalle. Vakinaisen. Täysiaikaisen. Ole, ole ole! Jälleen uusi ahdistus, kun ensimmäiset paperittomat ottavat yhteyttä Messengerillä. Voitko auttaa, minne menen, missä nukun, tarvoitsen ruokaa!” N8

Sekä tyypissä 1 että 4 osa vapaaehtoisista toimi ilman järjestösiteitä tai nämä pantiin tarinoissa vähintäänkin merkille ja niistä kerrottiin. Koskiahho (2001, 25–26) huomauttaa, että tällainen vapaaehtoinen sosiaalinen toiminta, jossa ei olla järjestelmäkeskeisessä vastuusuhteessa virallisiin organisaatioihin, soveltuu täyttämään postmodernin ihmisen heikkoina hetkinä esiin nousevaa hyväntekemiskaipuuta. Tässä aineistoissa järjestöihin sitoutumattomuus näyttäytyi ennemminkin mahdollisuutena taistelevaan asiantuntijuuteen ja radikaalimpaan toimintaan ilman, että tarvitsee noudattaa virallisia linjauksia. Tällaista kritiikkiä virallisia tahoja kohtaan löytyi myös Sotkasiiran (2018, 303) aineistosta, jossa vapaaehtoistoimijat kritisoivat virallisia toimijatahoja hierarkkisuudesta ja muodollisuudesta ja olivat alkaneet toimia epämuodollisesti järjestäytyneen toiminnan ulkopuolella. Tämän Sotkasiira kehystää taistelevaksi toiminnaksi. Samanlaista kritiikkiä ja sitoutumattomuutta löytyi myös omasta aineistostani:

“En toiminut SPR:n alaisuudessa, vaan ihan vain omana itsenäni. Koin, että SPR:n liivit rakensivat turhaa erottelua pakolaisten ja suomalaisten välille ja roolijakoa ”auttajiin” ja ”autettaviin”. Halusin tasavertaista vuorovaikutusta, en ”auttajan” roolia. Kävin kyllä

myöhemmin vastaanottokeskusten vapaaehtoisille suunnatun, seurakunnan järjestämän kurssin, mutta en kokenut sitä kovin hyödylliseksi. Syynä SPR:n ulkopuolella toimimiseen oli myös se, että koin SPR:n vapaaehtoisille antamat ohjeet liian holhoavina ja normittavina. Esimerkiksi tasapuolisuuden vaatimus vietiin niin pitkälle, että kiellettiin ystäväystymästä tulijoiden kanssa.”
N20

Tyyppiin 4 kuuluvissa tarinoissa suomalainen yhteiskunta alkoi vapaaehtoistyön tekemisen myötä näyttäytyä epäoikeudenmukaisena ja jopa sortavana. Nämä vapaaehtoiset kokivat tarvetta haastaa yhteiskunnan rakenteita ja epäoikeudenmukaista kohtelua laajemmin kuin vaikuttamalla yksittäisten turvapaikanhakijoiden elämään. Heidän käsityksensä yhteiskunnasta muuttui kriittisemmäksi, ja he alkoivat nähdä itsensä aktiivisina toimijoina, jotka vastustavat yhteiskunnan epäinhimillisiä piirteitä ja toimivat ihmisoikeuksien puolesta.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa tutkimustehtävänä oli tarkastella, millainen toimintakenttä vapaaehtoistyö turvapaikanhakijoiden parissa on ja millaisena suomalainen yhteiskunta vapaaehtoisille näyttäytyy. Tarinoiden narratiivisen analyysin perusteella esitin tuloksina neljä tyyppitarinaa, jotka kuvaavat vapaaehtoistyön toimintakenttää koko sen laajuudessaan ja joista ilmenee, millaisia ajatuksia suomalaisesta yhteiskunnasta vapaaehtoisilla on.

Tyyppiin 1 kuuluvien vapaaehtoisten kohdalla toimintakenttää määritteli viranomaisten kritisoiminen ja viranomaisten puutteellisen työn paikkaaminen. Vapaaehtoiset ottivat hoitaakseen tehtäviä, joita viranomaiset eivät heidän näkökulmastaan pystyneet hoitamaan resurssipulan tai järjestelmän jäykkyyden vuoksi. Tätä havaintoa tukee myös aiempi tutkimus, jossa on nostettu esiin kolmannen sektorin ja vapaaehtoistyön merkitystä julkisen sektorin täydentäjänä (Ivonchik 2019). Tähän tyyppiin kuuluvat vapaaehtoiset näkivät suomalaisen yhteiskunnan melko kriittisessä valossa. Vapaaehtoistyön myötä heidän käsityksensä viranomaisista ja yhteiskunnan kyvystä tarjota tukea turvapaikanhakijoille muuttui negatiivisemmaksi.

Tyyppiin 2 kuuluvien vapaaehtoisten tarinoissa keskeistä oli vapaaehtoistyön mahdollistama henkilökohtainen kasvu. Vaikka vapaaehtoisten tehtävät olivat käytännönläheisiä, tarinoissa korostui se, miten vapaaehtoistyö oli merkityksellistä myös henkilökohtaisen kasvun ja oppimisen kannalta. Tähän tyyppiin kuuluvat vapaaehtoiset havaitsivat joitakin puutteita viranomaistoiminnassa ja ilmaisivat pientä huolta yhteiskunnallisesta ilmapiiristä, mutta heidän asenteensa yhteiskuntaa kohtaan ei muuttunut merkittävän negatiiviseksi. Vapaaehtoistyö herätti heissä pikemminkin halun edistää inhimillisyyttä yhteiskunnassa, ei vastustamalla tai kritisoimalla, vaan tekemällä muutoksia omassa elämässään, jotta voivat omalla toiminnallaan olla edistämässä inhimillisyyttä.

Tyypissä 3 vapaaehtoistyöntekijät keskittyivät arkisen avun tarjoamiseen. Näissä tarinoissa vapaaehtoisten toiminta keskittyi käytännön tehtäviin, kuten vaatelajitteluun, retkien järjestämiseen ja auttamiseen arkisissa asioissa. Vapaaehtoistyön toimintakenttä tässä kontekstissa näyttäytyi konkreettisenä apuna, jossa vapaaehtoiset eivät kirjoituksissaan tuoneet esiin yhteiskunnallista kritiikkiä tai epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia. Tyypin kolme tarinat loivat kuvaa vapaaehtoistyön toimintakentästä, jossa työ on auttamista, huolenpitoa ja neuvomista. Näissä tarinoissa ei kuvattu käytännössä lainkaan suomalaista yhteiskuntaa tai esitetty juurikaan näkemyksiä tai kokemuksia viranomaisten tai valtion toiminnasta. Tarinoissa pysyttiin tiukasti arjen vuorovaikutustilanteissa eikä esitetty yhteiskuntakritiikkiä tai kuvattu muutosta käsityksissä yhteiskunnasta.

Tyyppiin 4 kuuluvien vapaaehtoisten toiminta laajeni yksinkertaisesta auttamistyöstä järjestelmälliseksi taisteluksi turvapaikanhakijoiden oikeuksien puolesta. Heidän toiminnassaan vapaaehtoistyö sulautui poliittiseen aktivismiin. Nämä vapaaehtoiset olivat aktiivisia toimijoita, jotka paitsi ruohujuuritasolla toimivat kentän tarpeiden mukaan myös pyrkivät laajempaan yhteiskunnalliseen vaikuttamistyöhön (ks. Rochester ym. 2010, 10–11). Tähän tyyppiin kuuluvissa tarinoissa vapaaehtoistyön myötä suomalainen yhteiskunta näyttäytyi epäoikeudenmukaisena ja jopa sortavana. Näillä vapaaehtoisilla heräsi halu haastaa rakenteellisia epäkohtia laajemmin kuin vain yksittäisten turvapaikanhakijoiden auttamisen kautta. Heidän asenteensa yhteiskuntaa kohtaan muuttui kriittisemmäksi, ja he alkoivat nähdä itsensä aktiivisina toimijoina ihmisoikeuksien ja inhimillisyyden puolesta.

Kokonaisuudessaan vapaaehtoistyön toimintakenttää kuvatessa voidaan sanoa, että arkisen avun antaminen yhdisti kaikkia turvapaikanhakijoiden parissa vapaaehtoistyötä tekeviä vapaaehtoisia. Toiminta oli vähintään alkanut tyyppillisistä vapaaehtoisten tehtävistä, kuten vaatteiden lajittelusta, ruuan jakelusta tai retkien järjestämisestä.

Arkisissa avustustilanteissa syntyneet sosiaaliset suhteet turvapaikanhakijoihin tuntuivat määrittelevän sitä, millaisen jatkon vapaaehtoistyöntekijän tarina sai. Joillain se tarkoitti ystävystymistä turvapaikanhakijaan, joka sai oleskeluluvan ja arkisen avun antaminen jatkui. Toisilla se tarkoitti ystävystymistä turvapaikanhakijaan, joka ei saanut oleskelulupaa, mikä johti valituskierteeseen, viranomaisasioissa auttamiseen ja jopa poliittiseen aktivismiin.

Kentän toimintasäännöt näyttäytyivät tässä tutkimuksessa erilaisina järjestöihin sitoutuneille ja sitoutumattomille vapaaehtoisille (ks. Bordieu & Wacquant 1990). Sitoutumattomina toimijoina vapaaehtoiset pystyivät työssään toimimaan joustavammin ja taistelevan asiantuntijuuden keinoja hyödyntäen (ks. Sotkasiira 2018). Sitoutuneet toimijat taas toimivat tiukemmin järjestöjen asettamien reunaehtojen puitteissa. Tämän tutkimuksen puitteissa ei kuitenkaan voida tehdä johtopäätöksiä siitä, millainen hierarkia vapaaehtoistyön kentällä vallitsee ja millaiset sosiaaliset ja kulttuuriset pääoman lajit kentällä on arvossaan (ks. Bourdieu 1984), vaan se vaatisi jatkotutkimusta.

Tässä tutkimuksessa vapaaehtoistyö näyttäytyi suurilta osin vallitsevan käsityksen mukaisena perinteisenä huolenpito, tuki ja neuvontatyönä ja järjestelmällisenä vapaa-ajanviettotapana. Tämän lisäksi vapaaehtoistyön kenttä näyttäytyi myös yhteiskunnan ruohojuuritason toimintana, jossa vapaaehtoinen on aktiivinen yhteisön jäsen, jonka rooli muodostuu kentän tarpeiden mukaan. (ks. Rochester ym. 2010, 10–11.) Tässä tapauksessa se tarkoitti sitä, että vapaaehtoiset ottivat roolia myös asioissa, jotka perinteisesti kuuluisivat viranomaisten tai työntekijöiden hoidettaviksi. Monissa tarinoista vapaaehtoistyö oli kuitenkin myös paljon enemmän kuin vapaa-ajanviettoa tai kevyttä auttamistyötä. Vapaaehtoistyöntekijät sukelsivat syvälle turvapaikkaprosessiin ja monet joutuivat, päätyivät tai hakeutuivat usein viranomaisten roolia täydentäviin ja paikkaaviin tehtäviin.

Tyyppiin 4 kuuluvilla vapaaehtoisilla vapaaehtoistyönteko alkoi muistuttaa enemmän poliittista aktivismia ja toimintakenttä muuttui arkisen avun antamisesta mielenosoituksiin osallistumiseen ja ministereille ja viranomaisille kannanottojen kirjoittamiseen. Tämä vahvistaa Eliasophin (2013) näkemystä siitä, että vapaaehtoistyön ei voida ajatella olevan neutraalia ja politiikasta erillään oleva todellisuus. Tällainen aktiivinen toiminta turvapaikanhakijoiden oikeuksien puolustamiseksi voidaan nähdä myös yhden asian puolesta kampanjoimisena (ks. Rochester ym. 2010, 66–79). Monet erityisesti 1 ja 4 tyyppin vapaaehtoiset suhtautuivat todella intohimoisesti vapaaehtoistyöhönsä.

Tämä tutkimus osoittaa, kuinka monimuotoista vapaaehtoistyö turvapaikanhakijoiden parissa voi olla, ja kuinka erilaiset vapaaehtoisten kokemukset ja tarinat muokkaavat heidän näkemyksiään yhteiskunnasta. Tutkimuksen perusteella vapaaehtoistyön toimintakenttä ei rajoitu pelkästään turvapaikanhakijoiden konkreettiseen auttamiseen, vaan se voi tarjota mahdollisuuden myös omien arvojen tai maailmankuvan muutokseen. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että vapaaehtoistyön keinoin on mahdollisuus paitsi auttaa muita, myös kehittyä henkilökohtaisesti. Vapaaehtoistyön toimintakenttä voi alkaa muistuttaa myös poliittista aktivismia enemmän kuin perinteisesti vapaaehtoistyöksi miellettyä altruistista auttamistyötä. Toisaalta vapaaehtoistyön kentällä on mahdollista toimia myös viettäen vapaa-aikaa konkreettista käytännön apua antaen.

Osassa tarinoista, erityisesti tyyppiin 1 ja 4 kuuluvat vapaaehtoiset ottivat roolikseen eräänlaisena projektijohtajana toimimisen autettavansa asioissa. Jos ajaudumme laajemmin tilanteeseen, jossa vapaaehtoisten työpanos ei ole piristävä lisä vastaanottokeskusten arjessa, vaan turvapaikanhakijan oikeuksien toteutumisen kannalta välttämätön ”palvelu”, olemme pahasti epäonnistuneet viranomaistyössä ja kotouttavien palveluiden tarjoamisessa. Tarinoissa ilmeni sekä ylpeää järjestövapaaehtoisuutta että sitoutumattomuutta ja tämä oli myös teema, joista useissa tarinoissa kirjoitettiin. Monet

vapaaehtoiset toimivat itsenäisesti vailla järjestösiteitä, joten toimintaa ei käytännössä valvonut kukaan. Tämä mahdollisti rajojen ylittämistä paitsi hyvässä mutta myös pahassa.

Järjestöihin sitoutumattomat vapaaehtoiset pystyivät toimimaan joustavasti omien ambitioidensa mukaisesti, mutta he toimivat usein myös ilman virallisten instituutioiden tuomaa tukea kuten työnohjausta ja työterveyttä. Tarinoissa käsiteltiin myös työhön uupumista ja valtavaa ja liian isolta tuntuvaan työtaakkaan. Lisäksi monien vapaaehtoisten kohdalla vapaaehtoistyön tekeminen mahdollisti pääsyn sellaisten asioiden äärelle, joiden ammattimainen käsittely vaatii usein pitkän koulutuksen ja jopa ammattisuojeittujen nimikkeiden (kuten sosiaalityöntekijä tai juristi) käytön. Käytännössä vapaaehtoiset toimivat siis melko vastuullisissa rooleissa ilman niihin vaadittua koulutustaustaa ja ilman virallisten instituutioiden tuomaa tukea. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että syystä tai toisesta vapaaehtoiset tekivät paljon viranomaisille kuuluvia tehtäviä, mutta jatkon kannalta tämän merkityksen analysointi olisi mielenkiintoista ja paljastaisi järjestelmän puutteita paremmin.

Vapaaehtoistyöntekijät kirjoittivat tarinoissaan myös siitä, että avun tarvitsijoita on enemmän kuin auttajia. Työ voi olla kuormittavaa erityisesti silloin, kun vapaaehtoiset paikkaavat viranomaistoiminnan puutteita. Jatkon kannalta olisikin mielenkiintoista syventyä vapaaehtoisten jaksamiseen ja heidän kokemaansa henkiseen kuormitukseen. Tutkimuksissa (ks. Güntert, Wehner & Mieg 2022, 1–2; Rochester, Payne & Howlett 2010, 10–11; Hoffrén 2023), on esitetty, että vapaaehtoistyö tuo mielekkyyttä myös tekijänsä elämään, mutta kun vapaaehtoistyöstä tulee välttämätön ”palvelu” voi tilanne kääntyä pääläelle.

Mielenkiintoinen kysymys liittyy myös vapaaehtoistyön, hyvinvointivaltion ja markkinatalouden välisiin suhteisiin. Laman jälkeistä sosiaalipolitiikkaa on leimannut

palveluiden supistaminen, julkisen sektorin markkinoistuminen ja uusliberalistinen talouspolitiikka (ks. Hiilamo ym. 2012 & Kröger 2014). Erityisesti tyypissä 1 tuli näkyväksi tämä vapaaehtoistyön, hyvinvointivaltion ja markkinatalouden välinen suhde, kun vapaaehtoiset toiminnallaan pyrkivät paikkaamaan viranomaisjärjestelmän puutteita. Vapaaehtoistyöntekijöiden näkökulmasta sosiaalipolitiikan muutos universalismista kohti uusliberalistista harkintaperusteista ja omaa aktiivisuutta korostavaa talouspolitiikkaa on johtanut tilanteeseen, jossa vapaaehtoistyöntekijöiden työpanos vastaanottovaiheessa nousi jopa välttämättömäksi. Kun palveluille on tarve, mutta niitä ei syystä tai toisesta julkisesti tuoteta tai niiden saatavuus on heikkoa, suunnataan katse vapaaehtoistyöhön. Kun palveluista leikataan entisestään ja hyvinvointivaltio rapautuu, astuvatko kansalaisjärjestöt ja markkinatalouden toimijat korjaamaan jäljet?

7 POHDINTA

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut vapaaehtoistyön toimintakenttää ja vapaaehtoisten näkemyksiä yhteiskunnasta. Jatkon kannalta tärkeää olisi tarkastella myös turvapaikkaa hakevien ihmisten näkökulmaa ja heidän kokemuksiaan vapaaehtoisten tarjoamasta tuesta. Kotoutumisen palveluiden kehittämisen näkökulmasta olisi tärkeää tutkia, miten vapaaehtoisten toiminta vaikuttaa turvapaikanhakijoiden elämään, hyvinvointiin ja kotoutumiseen. Jatkotutkimushaasteena voisi selvittää, millä tavoin vapaaehtoistyö edistää tai jopa mahdollisesti hidastaa turvapaikkaa hakevien ihmisten kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan.

Erityisesti tyypeissä 1 ja 4 vapaaehtoiset tekivät todella paljon turvapaikkaa hakevien ihmisten virallisten prosessien kuten turvapaikkahakemuksen tai päätöksistä valittamisen eteen. Tarinoista ei kuitenkaan voida sanoa tarkemmin, millä tavoilla vapaaehtoiset työskentelivät. Onko vapaaehtoistyössä työote autettavan omaa toimijuutta ja osallisuutta tukeva vai onko kyseessä puolesta tekeminen? Lisäksi tarinoista ei selviä, onko turvapaikkaa hakeville ihmisille välittynyt joidenkin vapaaehtoisten negatiivinen käsitys suomalaisesta yhteiskunnasta. Millainen merkitys sillä on uuteen yhteiskuntaan kotoutumisessa, jos oma prosessi ei etene toivotusti ja auttajat ympärillä kritisoivat voimakkaasti päättäjiä ja viranomaisia? Viranomaissuhteet ovat kuitenkin turvapaikanhakijoille merkittäviä sosiaalisia suhteita erityisesti maahan muuton alkuvaiheessa (ks. Kokkonen 2018; Turtiainen 2009).

Tähän tutkimukseen liittyy myös rajoituksia. Tutkimukseni aineisto koostuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran muistitietokeruuseen lähetetyistä vapaaehtoisten kirjoituksista. Tämä lähestymistapa mahdollistaa henkilökohtaisten tarinoiden ja kokemusten syvällisen analyysin ja vapaaehtoistyön kentän avaamisen ja yhteiskuntanäkemyksen tarkastelun.

Kirjoitukset perustuvat kuitenkin vapaaehtoisten omiin muistoihin ja ovat vahvasti sidoksissa heidän omaan näkökulmaansa. Vaikka en työssäni olekaan toiminut suorassa yhteistyössä vapaaehtoisten kanssa, pystyn vastaanottokeskuksen näkökulmasta hyvin hahmottamaan syyt esimerkiksi kulkemisen ja tiedonsaannin rajoittamisen taustalla. Konstruktivistisesta tietoteoreettisesta näkökulmasta arvioituna kerrotut tarinat eivät sellaisenaan ole tapahtuneet todellisessa maailmassa, vaan ne ovat muodostuneet ihmisten mielissä näkemysten ja kokemusten tulkinnan kautta. Tarinat ovat siis rakentuneita näkemyksiä ja kokemusten tulkintaa, eivätkä tallenteita siitä mitä on todellisuudessa tapahtunut. (Bruner 2004, 691–692.) Tällaisesta tietoteoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna vapaaehtoisen tarina ja todellisuus on siis erilainen kuin turvapaikanhakijan itsensä tai hänen asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän. On hyvä pitää mielessä, kenen tietoa tuotettu kertomus on.

Yksi rajoite liittyy ajallisuuteen ja relationaalisuuteen. Tutkimuksen aineistona olevissa tarinoissa käsitellään pääsääntöisesti vuosien 2015–2016 tapahtumia, mikä rajaa tämän tutkimuksen tarkastelemaan tiettyä historiallista ajankohtaa. Tämän ajanjakson aikana turvapaikanhakijoiden määrä oli poikkeuksellisen korkea, mikä on vaikuttanut paitsi vapaaehtoisten myös viranomaisten ja päättäjiä toimintaan. Tilanne ja toimintakenttä ovat muuttuneet sittemmin, joten tuloksia ei voi suoraan yleistää koskemaan kaikkia ajankohtia tai myöhempiä vapaaehtoistyön muotoja. Nyt kerrottu tarina voisi olla aivan erilainen.

Vapaaehtoisten käsitykset ja kokemukset eivät ole objektiivisia tosiasioita, vaan ne ovat syntyneet sosiaalisen vuorovaikutuksen, kielen ja yhteiskunnallisten rakenteiden vaikutuksesta. Vapaaehtoistyön toimintakenttä ja käsitys suomalaisesta yhteiskunnasta rakentuvat kielen ja symbolisten merkitysten kautta. Toisaalta narratiivista tutkimusta tehdessä, tämä on rajoite, joka on julkilausuttu jo menetelmässä ja tämä on tutkijan hyväksyttävä jo prosessiin lähtiessä. Voisin väittää, että ainakin vapaaehtoisten maalaama

värikäs kuva vastaanottokeskuksista on nykyään -jos nyt ei harmaa, niin ainakin värittömämpi. Vuosista 2015–2016 opittiin paljon ja nykyään toiminta voi näyttäytyä myös vapaaehtoisille alusta asti hallitummalta.

Vapaaehtoistyö tarjosi monille vapaaehtoisille mahdollisuuden nähdä ja kokea pohjimmiltaan yhteiskunnan rakenteisiin paikantuvia haasteita läheltä. Tämä mahdollisti ymmärryksen karttumisen erilaisista yhteiskunnallisista ongelmista sekä lisäsi empatiaa niitä kohtaan, jotka ovat vähemmän onnekaassa asemassa. Työssään monet vapaaehtoiset oppivat yhteiskunnan toiminnasta ja sen rakenteista, viranomaisten toiminnasta ja omista arvoistaan. Tämän tutkimuksen puitteissa voidaan sanoa, että vapaaehtoistyön kenttä on kirjava ja siellä vallitsee monenlaisia työn tekemisen tapoja aina kevyestä arjen avusta poliittista aktivismia muistuttaviin ihmisoikeustaisteluihin. Jotkut vapaaehtoiset totesivat, ettei heidän käsityksensä suomalaisesta yhteiskunnasta ole muuttunut mihinkään. Näissä tarinoissa leimaavaa oli se, etteivät kyseiset vapaaehtoiset olleet sukeltaneet erityisen syvälle turvapaikkaa hakevien ihmisten hakemusprosessiin. Monilla taas käsitys suomalaisesta yhteiskunnasta muuttui vapaaehtoistyön tekemisen myötä negatiivisemmaksi mikä johti rajoja rikkovaan poliittista aktivismia muistuttavaan työhön.

Tämän tutkimuksen tuloksina esitetyt tyyppitarinat rakentavat käsitystä vapaaehtoistyön toimintakentästä ja suomalaisen yhteiskunnan tilasta poikkeuksellisen suuren maahanmuuton aikakaudella. Vapaaehtoistyö turvapaikanhakijoiden parissa on moniulotteinen kenttä, jossa yksilöiden henkilökohtaiset kokemukset kietoutuvat yhteiskunnan rakenteisiin. Tämä tutkimus avaa näkymän siihen, kuinka vapaaehtoistyö turvapaikanhakijoiden parissa ei ainoastaan tue turvapaikanhakijoita kotoutumisessa, vaan myös rakentaa tekijöilleen uudenlaisia käsityksiä oikeudenmukaisuudesta ja suomalaisesta yhteiskunnasta.

LÄHTEET

Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J. D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.

Bruner, Jerome. 2004. Life as narrative. *Social Research* 71 (3), 691–710.

Eliasoph, Nina. *The Politics of Volunteering*. Cambridge: Polity.

Eskola, Jari, & Suoranta Juha. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eurofound. 2012. *Third European quality of life survey - Quality of life in Europe: Impacts of the crisis*. Publications Office of the European Union. Viitattu 4.3.2024.

Euroopan Unionin neuvosto. 2001. Neuvoston direktiivi 2001/55/EY, annettu 20 päivänä heinäkuuta 2001, vähimmäisvaatimuksista tilapäisen suojelun antamiseksi siirtymään joutuneiden henkilöiden joukottaisen maahantulon tilanteissa, ja toimenpiteistä näiden henkilöiden vastaanottamisen ja vastaanottamisesta jäsenvaltioille aiheutuvien rasitusten tasapuolisen jakautumisen edistämiseksi. Euroopan unionin virallinen lehti 7.8.2001. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0055>. Viitattu 4.5.2024.

Güntert, Stefan T., Wehner, Theo & Mieg, Harald A. 2022. *Organizational, Motivational, and Cultural Contexts of Volunteering*. Springer International Publishing.

Heikkinen, Hannu. 2018. *Narratiivinen tutkimus. Todellisuus kertomuksena*. Teoksessa Valli, R., Aaltola, J. & Herkama, S. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hiilamo, Heikki; Niemelä, Heikki; Pykälä, Pertti; Riihelä, Marja & Vanne, Reijo. 2012. Sosiaaliturva ja elämänvaiheet. Tampere: Juvenes Print - Tampereen yliopistopaino Oy.

Hoffrén, Jukka. 2023. Vapaaehtoistyön arvo Suomessa vuonna 2023: Vapaaehtoistoiminnan merkitys hyvinvoinnille Suomessa. Kansalaisareena ry.

Hänninen, Vilma. 2018. Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Valli, R., Aaltola, J. & Herkama, S. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ivonchik, Mikhail. 2019. The Costs and Benefits of Volunteering Programs in the Public Sector: A Longitudinal Study of Municipal Governments. *The American Review of Public Administration*. Volume 49 (6), 689–703.

Kansainvälinen suojele, Maahanmuuttoviraston tilastot. <https://tilastot.migri.fi/#decisions/23330>. Viitattu 4.3.2024.

Kokkonen, Lotta. 2018. Pakolaisten sosiaalinen tuki viranomaiskohtaamisissa. Teoksessa Hiitola, J., Anis, M., Turtiainen, K., Alastalo, M., Esberg, R. (toim.) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi: kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Tampere: Vastapaino, 98–123.

Koskiahho, Briitta. 2001. Sosiaalipolitiikka ja vapaaehtoistyö. Teoksessa Eskola, A. & Kurki, L. (toim.) Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Tampere: Vastapaino, 15–40.

Kröger, Teppo. 2014. Yli-ikäinen sosiaalihuolto. Teoksessa (toim.) Haverinen, R., Kuronen, M. & Pösö, T. Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 25–41.

Maahanmuuttovirasto. Kiintiöpakolaiset. <https://migri.fi/kiintiopakolaiset>. Viitattu 8.8.2024.

Maahanmuuttovirasto. Sanasto. <https://migri.fi/sanasto>. Viitattu 8.8.2024.

McNamee, Sheila. 2004. The Personal Meets the social. Relational Bridges Between Constructionism and Constructivism. Teoksessa Raskin, J.D & Bridges, S.K (toim.) Studies in meaning 2. Bridging the Personal and Social in Constructivist Psychology. Pace University.

Nikander, Pirjo. 2017. Kenneth Gergen. Konstruktionistinen ja postmoderni sosiaalipsykologia. Teoksessa Hänninen, V., Partanen, J. & Ylijoki, O-H. (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Tampere: Vastapaino.

Polkinghorne, Donald. 1995. Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa J.A. Hatch & R. Wisniewski (toim.): Life History and Narrative. London, Washington, D.C.: The Falmer Press, 5-23.

Rahkonen, Juha. 2021. Vapaaehtoistyön tekeminen Suomessa. Taloustutkimus Oy. Tutkimusraportti. https://kansalaisareena.fi/wp-content/uploads/2021/05/Vapaaehtoistyö_tutkimusraportti_2021.pdf. Viitattu 15.5.2024.

Riihinen, Olavi. 2021. Keskiluokkaistuva ja eriarvoistuva Suomi – hyvinvointivaltio koetuksella. Teoksessa Palola, E. & Karjalainen, V. (toim.): Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 103-145.

Rochester, Colin; Payne, Angela Ellis & Howlett, Steven. 2010. Volunteering and Society in the 21st Century. Basingstone: Palgrave Macmillan.

Smith, David & Wang, Lili. 2016. Conducive Social Roles and Demographics Influencing Volunteering. Teoksessa Smith, D.H, Stebbins, R. A & Grotz, J. (toim.), The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 632-681.

Sotkasiira, Tiina. 2018. Tietävä, tulkitseva ja taisteleva asiantuntijuus turvapaikanhakijoiden sekä ammattilasten ja vapaaehtoisten välisissä kohtaamisissa. Janus 26 (4), 292-308.

Toikko, Timo. 2014. Vastuullisen asiakkuuden paradigma. Teoksessa (toim.) Haverinen, R., Kuronen, M. & Pösö, T. Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 161–178.

Turtiainen, Kati. 2009. Kertomuksia uuden kynnyksellä. Luottamuksen rakentuminen kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välillä. *Janus* 17 (4), 329–345.

Turtiainen, Kati. 2012. Possibilities of trust and recognition between refugees and authorities. Resettlement as a part of durable solutions of forced migration. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus 77/1968.

Weber, Max. 1949. *The Methodology of the Social Sciences*. New York, NY: Free Press.

LIITE 1 Kirjoituksia vapaaehtoistyöstä turvapaikanhakijoiden parissa 2018–2019

KOHTAAMISIA

Muistitietokeruu 15.10.2018-15.3.2019

Oletko tehnyt vapaaehtoistyötä turvapaikanhakijoiden parissa? Kerro omat muistosi.

Syksyllä 2015 Suomeen saapui n. 32 000 turvapaikanhakijaa. Heitä vastaanottamassa oli tuhansia suomalaisia. Monet vastaanottajista olivat vapaaehtoisia, jotka hakeutuivat työhön esimerkiksi SPR:n tai sosiaalisessa mediassa perustettujen verkostojen kautta. Vapaaehtoistyö on luonut tärkeän turvaverkon saapujille ja vaikuttanut monella tapaa myös tekijöidensä elämään.

Toivomme kertomuksia lyhyt- ja pitkäaikaisesta vapaaehtoistyöstä, henkilökohtaisista kohtaamisista ja toiminnasta sosiaalisen median verkostoissa.

Voit käsitellä esimerkiksi seuraavia aiheita. Muistathan mainita tapahtumien ajan ja paikan.

- Kerro, miksi hakeuduit auttamaan turvapaikanhakijoita. Miten elämäkokemuksesi ja koulutustaustasi vaikuttivat valintoihisi? Onko sinulla aiempaa kokemusta vapaaehtoistyöstä?
- Kuvaile, millaista käytännön vapaaehtoistyösi on ollut. Millaisia haasteita olet kohdannut? Mikä on ollut työssä vaikeinta, mikä antoisinta? Millaista perehdytystä olet saanut vapaaehtoistyön tekemiseen? Oletko itse ollut kouluttajana muille vapaaehtoisille?
- Mitä viestinnän kanavia olet käyttänyt työssäsi ja miten? Miten arvioit perinteisen ja sosiaalisen median merkitystä turvapaikanhakijoiden auttamisen näkökulmasta?

- Millainen on suhteesi turvapaikanhakijoihin? Miten olet auttanut heitä uuden elämän alkuun ja työllistymään? Ketkä heistä erityisesti tarvitsevat apua ja millaista apua? Mitä koet vapaaehtoistyön antaneen sinulle?
- Millaisia tunteita vapaaehtoistyö on herättänyt ja miten olet käsitellyt näitä tunteita? Miten olet sovittanut vapaaehtoistyön yhteen muun elämän kanssa? Onko vapaaehtoistyö muuttunut kohdallasi palkkatyöksi?
- Miten näkemyksesi suomalaisesta yhteiskunnasta on muuttunut vapaaehtoistyösi takia? Oletko osallistunut turvapaikanhakijoita koskeviin mielenosoituksiin?”

Keruuun järjestävät SKS, folkloristiikan yliopistonlehtori Kirsti Salmi-Niklander ja viestinnän apulaisprofessori Mervi Pantti (Helsingin yliopisto) sekä erikoistutkija Sofia Laine (Nuorisotutkimusverkosto).

Keruuaineisto arkistoidaan SKS:n arkistoon. Tuloksista tiedotamme syksyllä 2019. Arvomme kaikkien vastaajien kesken palkintoja.